

საქართველოს გეგნიერებათა აკადემია
ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი
ლია გელიქიშვილი

ეთნოგრაფია თუ ეთნოლოგია

თბილისი
„მემატიანე“
2 0 0 0

UDC (UAK) 63.5 (2Γ)
39 (479.22)
მ 541

წიგნში მოცემულია შეხედულება საბჭოთა ეთნოგრაფიისა და დასავლური ეთნოლოგიის საგნის რაობის, ამ ორი დარგის ურთიერთმიმართების შესახებ. იქნებ, ავტორის ნააზრევმა საკითხი საბოლოოდ ვერ გადაჭრას, მაგრამ ვიმედოვნებთ, რომ ეს იქნება დასაწყისი იმ პოლემიკისა, რომელიც ხელს შეუწყობს ქართული ეთნოლოგიური სკოლის შემდგომ განვითარებას.

რედაქტორი:

აკად. დავით მუსხელიშვილი
ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და
ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის დირექტორი.

რეცენზენტები:

როლანდ თოფჩიშვილი
ისტ. მეცნ. დოქტორი
ირაკლი სურგულაძე
ისტ. მეცნ. დოქტორი

წიგნი გამოსაცემად მომზადდა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის გამომცემლობაში
„მემათიანე“

მთ. რედაქტორი: თ. ქყონია
რედაქტორი: ლ. კოტრიკაძე
კორექტორი: ლ. ჭიჭია
კომპუტერული
უზრუნველყოფა: მ. ბუტიკაშვილი

ISBN 99928-0-047-X

მ 18
2000

© ლია მელიქიშვილი Lia Melikishvili
© „მემათიანე“ „Mematiane“

ფრაგმენტი პირადი წერილიდან:

„ძვირფასო ღია!

... ქართული ეთნოგრაფიის დომინანტურ სტილს შეიძლება უფრო მეტად ეწოდოს აღმოსავლეთ ევროპული ეთნოლოგია, ვიდრე დასავლეთ ევროპული დასავლეთ ევროპული ეთნოლოგია პირველ ყოვლისა თეორიულმა ინტერესმა წარმოშვა, რათა ეჩვენებინათ ადამიანთა საზოგადოების ევოლუცია და სტრუქტურა.

აღმოსავლეთ ევროპული ეთნოგრაფია კი XIX საუკუნეში იღებს სათავეს ეროვნული დაუმორჩილებლობიდან, რასაც ერთვოდა სურვილი, რომ დაეფიქსირებინათ და შექანაჩენებინათ ერთი მთლიანი ლოკალური კულტურა.

ბრიტანეთში ეს ყველაფერი, რა თქმა უნდა, მაღინოვსკიდან იღებს სათავეს.

მე ვფიქრობ, რომ უპირატესობა არც ერთს არ უნდა მიენიჭოს, ორივე მოიგებს ერთმანეთთან უფრო აქტიური კონტაქტით . . .“

*გულწრფელად თქვენი
ერნესტ გელნერი 1989 წ.*

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სამეცნიერო დისციპლინის სახელწოდება მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს მის მნიშვნელობას, ამოცანებსა და ძირითად მიმართულებას. თავისი განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე რომელიმე კონკრეტული დარგი მეცნიერებისა იფართოვებს თვალსაწიერს, იცვლის კვლევის მეთოდსა და შესწავლის საგნის მიმართ დამოკიდებულებას, სახელწოდება კი იგივე რჩება. ამის მაგალითია ტერმინები „არქეოლოგია (სიტყვა-სიტყვით – „სიძველეთმცოდნეობა“, „ფილოლოგია“ (სიტყვა-სიტყვით – „სიტყვის სიყვარული“, „ფილოსოფია“ (სიტყვა-სიტყვით – „სიბრძნის სიყვარული“. მაგრამ ზოგჯერ ხდება, რომ განვითარების რომელიმე ეტაპზე, გარკვეულ ისტორიულ პირობებში, სამეცნიერო დისციპლინა სახელს იცვლის, ან სინონიმურ სახელწოდებათაგან რომელიმე სხვას ენიჭება უპირატესობა. ან კიდევ კვლევის რომელიმე დაწინაურებული მეთოდის სახელწოდება ვრცელდება მთელს დისციპლინაზე. დროთა განმავლობაში სახელწოდების ამგვარი ცვლილება აგროვებს გადაუჭრელ პრობლემათა ისეთ რაოდენობას, რომ საჭირო ხდება სპეციალური მსჯელობა დარგის სახელწოდების ენობრივი და ცნებებრივი შესაბამისობის დასადგენად. სწორედ ამგვარი ვითარება ჩამოყალიბდა უკანასკნელი ათწლეულის მანძილზე იმ სამეცნიერო დისციპლინის სახელწოდების ირგვლივ, რომელსაც ქართულად „ხალხთმცოდნეობა“ შეიძლება ვუწოდოთ.

სპეციალური ლიტერატურის მიხედვით ჩვენი საანალიზო ტერმინები განიმარტება შემდეგი სახით.

„ე თ ნ თ გ რ ა ფ ი ა“ არის ისტორიული მეცნიერების განხრა – დისციპლინა, რომელიც სწავლობს მსოფლიოს ხალხების შემადგენლობას, წარმოშობა – ეთნოგენეზს, განსახლებას, კულტურულ-ისტორიულ ურთიერთობას, მათ მატერიალურ და სულიერ კულტურას, ყოფით თავისებურებებს.

ე თ ნ თ ლ თ გ ი ა – სწავლობს იგივეს, რასაც ეთნოგრაფია, მაგრამ ზოგიერთი საზღვარგარეთელი მეცნიერი ეთნოლოგიას განიხილავს, როგორც დისციპლინას, რომელიც სწავლობს ადამიანის კულტურის განვითარების საერთო კანონზომიერებას და ეთნოგრაფიას – როგორც წმინდა აღწერილობით დისციპლინას¹.

დასავლური სპეცლიტერატურის მიხედვით ეთნოგრაფია (ხალხის აღწერა) და ეთნოლოგია (ხალხის შესწავლა) გაყოფილია, როგორც აღწერილობითი და თეორიული დისციპლინა და ორივე ისტორიისკენ, ხოლო სოციალური და კულტურული ანთროპოლოგია სოციოლოგიისკენ იხრება.

საქმე ის არის, რომ ამ მეცნიერებების აღმნიშვნელი ტერმინები სხვადასხვა ლექსიკონში სხვადასხვანაირად არის განმარტებული და მათერთი ჩამოყალიბებული განმარტება არ აქვთ.

სხვადასხვა ქვეყანაში ყველა ამ მეცნიერების ემპირიული საკვლევი ობიექტი იყო ხალხი თავისი კულტურით. მაგ.: ამერიკაში შეისწავლებოდა აბორიგენი ინდიელი, ხოლო

---

1) Ионин Л.Г., Социология культуры, М., 1966, гл. 13.

დანარჩენ ქვეყნებში - აფრიკის, პოლინეზიის, ავსტრალიის, წყნარი ოკეანის კუნძულების და სხვ. ე.წ. „პრიმიტიული საზოგადოებები;“ საბჭოთა კავშირში ყოველი რესპუბლიკის, მათ შორის ავტონომიური თუ ოლქის, მეცნიერთა წარმომადგენლები სწავლობდნენ ძირითადად თავის ერს და მასთან ერთად ეთნიკურ უმცირესობებს და ა.შ. მიუხედავად ამისა, ყოველი მათგანი სათავეს იღებდა ლ. მორგანიდან, ე. დ უ რ კ - ჰეიმიდან, ბ. მალინოვსკიდან, ა. რადკლიფ-ბრაუნიდან და ა.შ.

ასე რომ, მკვეთრად რაიმეს გამიჯვნა ძალიან ჭირს, რადგანაც ეს მეცნიერება ნებისმიერი დეფინიციით სწავლობს ხალხს და მის კულტურას მთლიანობაში. ის კი არა, მას კიდევ ახალი დეფინაციები ემატება, რადგანაც ადამიანი და საზოგადოება იცვლება, იცვლება მათი მსოფლმხედველობაც, მსოფლმხედველობა არა მარტო შესასწავლი ხალხისა, არამედ თვით შემსწავლელისაც – მკვლევარისაც, რადგანაც ისიც ადამიანია და გარკვეული კულტურის წარმომადგენელი.

ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ ეთნოგრაფია-ეთნოლოგია, სოციალური და კულტურული ანთროპოლოგია თავისი ინტერესებით იჭრება მრავალი მომიჯნავე დისციპლინის ფარგლებში და მის გარეშე ის უბრალოდ ვერც იარსებებდა. ესენია: ისტორია, არქეოლოგია, ფსიქოლოგია, ფილოსოფია, ბოტანიკა, მედიცინა, არქიტექტურა, რელიგიათმცოდნეობა, ხელოვნებათმცოდნეობა, ენათმეცნიერება, სოციოლოგია, პოლიტიკა, დემოგრაფია, გეოგრაფია, ეკოლოგია და სხვა. ამ სიას კიდევ მრავალი შეიძლება მიემატოს დროთა მანძილზე.

ამიტომაც, ამ ბოლო ხანებში ჩნდება ისეთი მიმართულებები, როგორიცაა ეთნოდემოგრაფია, ეთნოეკოლოგია, ეთნომედიცინა, ეთნოპოლიტიკა, ეთნოლინგვისტიკა და ა.შ. ერთი სიტყვით, ჩვენი მეცნიერების წარმომადგენელს შეუძლია მრავალი საკითხის კვლევა. ანუ „ეთნო“ ის პირველადი ორგანიზაციული დვრიტაა, სადაც განვითარდა ჯგუფი, ხალხი, ერი, საზოგადოება, სახელმწიფო და ყოველივე რაც მასთან არის დაკავშირებული. ამიტომ ჩვენი მეცნიერების მთავარი ინტერესების სფერო სწორედ „ეთნოა“, მხოლოდ „გრაფია“ და „ლოგია“ უბრალოდ მისი როგორც დეფინიციის განსამზღვრელი.

ბოლო ხანებში საქმემ ისეთი სახე მიიღო, რომ ხშირად, განსაკუთრებით კი საერთაშორისო კონფერენციებზე, იხმარება შერწყმული დეფინიცია – კულტურულ-სოციალური ანთროპოლოგია. თუმცა სადღეისოდ ევროპელები არ კარგავენ საერთაშორისო პრიორიტეს, რაც იმაში გამოიხატება, რომ მათ მიერ 1990 წელს შექმნილი „ევროპის სოციალური ანთროპოლოგიის ასოციაცია“ [EASA] საკმაოდ მასშტაბურია და, შეიძლება ითქვას, მეთაურის როლიც დაეკისრა. იგი იმდენად პრესტიჟულია, რომ მასში გაერთიანებული არიან მსოფლიოს ყველა ქვეყნის წარმომადგენლები, როგორც სოციალური ანთროპოლოგები, ისე, ეთნოლოგები, ეთნოგრაფები და თვით კულტურული ანთროპოლოგებიც. ასეთი რაოდენობით მეცნიერთა გაერთიანება საზოგადოებაში მიუთითებს დარგის არა მარტო პოპულარობაზე, არამედ, როგორც მიღებულია დასავლეთში, მის „მოდურობაზეც“, რადგანაც მას დიდი

პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. გარდა ამისა, ისიცაა შემჩნეული, რომ საზოგადოებრივ ამ მეცნიერებას მისდევნ შედარებით შეძლებული და მაღალი ფენის ოჯახების წარმომადგენლები, რაც შესაძლებელია იმიტაც აიხსნას, რომ ყოველი ექსპედიციის დაფინანსებას დიდი თანხები ესაჭიროება. ექსპედიციების და სხვა მრავალი პროექტების დამფინანსებლებიც ასევე არიან სხვადასხვა მდიდარი ფონდები.

დასავლეთში და ამერიკაში ამ მეცნიერებას საკმაოდ პრესტიჟული საზოგადოებრივი ადგილი უკავია სხვა მეცნიერებათა შორის. ამის მიზეზი ისაა, რომ იგი უპირველესად სწავლობს ადამიანს და საზოგადოებას და რომ თეორიული ანალიზი და კვლევის შედეგები პირდაპირ ემსახურება სახელმწიფოს მომავალი განვითარების პროცესების პროგნოზირება-მართვის საქმეს. ამიტომაც, რომ სოციალურ ანთროპოლოგებზე პროფესიული მოთხოვნილება ძლიერ მაღალია. ყოველ სახელმწიფო და არასამთავრობო სტრუქტურაში, მრავალ დაწესებულებაში მუშაობს ამ დარგის სპეციალისტი, რადგანაც მისი შესწავლის საგანი არის არა მხოლოდ „პრიმიტიული“ საზოგადოება, არამედ ყველაზე განვითარებულიც.

ჩვენთან კი დღესდღეობით, სამწუხაროდ საწინააღმდეგო სიტუაციაა. ამ დარგის სპეციალისტი – მეცნიერი სხვადასხვა სამთავრობო სტრუქტურას არა მხოლოდ არ სჭირდება თუნდაც კონსულტანტად, არამედ თვით დარგიც არაპრესტიჟულად აღიქმება უმეცართა მიერ. ასეთი გულგრილი დამოკიდებულება საზოგადოების, კერძოდ კი მომიჯნავე დისციპლინების მხრიდან, გაუმართლებელია. დღევანდელი ქართული

ეთნოლოგია ვალდებულია სწავლობდეს საქართველოს სახელმწიფოს საზოგადოებას მთლიანობაში მისი ყველა პრობლემის გათვალისწინებით, ოღონდ არა ისე, როგორც ამას საბჭოთა ეთნოგრაფია სწავლობდა.

მაგრამ ამას, ალბათ, თავისი ახსნაც აქვს.

ხალხისა და მისი ყოფის შემსწავლელი მეცნიერება როგორც სამეცნიერო დარგი ძირითადად მე-20 საუკუნის დასაწყისში ჩამოყალიბდა, თუმცა მას საფუძველი უფრო ადრე ჩაეყარა. ამავე საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როდესაც დაიწყო საზოგადოებრივი ცხოვრების ფორმების სწრაფი ცვალებადობა, შინასახელმწიფოებრივ და საერთაშორისო პრობლემათა გააქტიურება, დასავლეთში სოციოლოგია, პოლიტოლოგია და ანთროპოლოგია, ეთნოლოგიასთან ერთად, იქცა ყველაზე მასობრივ (მონაწილეთა მიხედვით) დარგად ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა შორის და შეიძლება ითქვას, დღემდე, ასეთად რჩება. ამ მეცნიერებათა წარმომადგენლები მუშაობენ არა მარტო უნივერსიტეტებში, სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებსა და მუზეუმებში, არამედ სახელმწიფო სტრუქტურებშიც.

სოციალური და კულტურული ანთროპოლოგიის ანალოგიური მეცნიერება საბჭოთა პერიოდში ეთნოგრაფიის სახელით იყო ცნობილი. შეიძლება ითქვას, რომ მას სახელმწიფოებრივი საქმირობების მოთხოვნილება არ ჰქონდა. რადგანაც რეგიონებში ეთნოგრაფების მიერ მოპოვებული მასალა და შექმნილი ნაშრომები უფრო ეროვნულ ღირებულებას წარმოადგენდა, ვიდრე სახელმწიფოს განვითარებისათვის რაიმე განსა-

კუთრებულ, ხელშემწყობ მექანიზმს. ხოლო რუსეთის, უფრო სწორედ კი მოსკოვის საბჭოთა ეთნოგრაფია ნაწილობრივ მაინც ეხმაურებოდა საბჭოთა იდეოლოგიას. ეს გაპირობებული იყო იმით, რომ საბჭოთა პერიოდში, კერძოდ კი 30-იან წლებში, როდესაც ეთნოლოგია (ძველი სახელწოდება), როგორც საზოგადოებრივი მეცნიერება, ძალას იკრეფდა, ის „ბურჟუაზიულ“ მეცნიერებად გამოაცხადეს და ფაქტობრივად აკრძალეს. თვითგადარჩენის მიზნით ეს მეცნიერება იძულებული გახდა შემოფარგლულიყო ტრადიციული კულტურისა და ყოფის ემპირიული აღწერით. ამიტომ მეცნიერებამ ხალხის შესახებ საბჭოთა კავშირში დაიმკვიდრა სახელი – ეთნოგრაფია. ყოველივე ამას პოლიტიკურად გააზრებელი საფუძველი ჰქონდა.

ეთნოლოგიის აკრძალვით ფაქტობრივად შესუსტდა თეორიული კვლევა და გაძლიერდა ველზე მასალის მოპოვება. ამიტომ სახელიც „ეთნოგრაფია“ კარგად შეიჩია. ეთნოლოგი მეცნიერულად ანალიზებდა ხალხის, ერის, ეთნოსის, სახელმწიფოს თუ სხვ. სერიოზულ საკითხებს, რაც მიუღებელი იყო საბჭოთა წყობისათვის, რადგან არავინ უწყდა, რა შედეგს გამოიღებდა ეს ანალიზი და, ბოლოს და ბოლოს, შეიძლება შეერყია კიდევ საბჭოთა იდეოლოგია.

ყოველივე ის, რაც ეხებოდა სოციალურ-პოლიტიკურსა და ერთაშორის ურთიერთობის საკითხებს, აღმოჩნდა პარტიისტორიისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის სპეციალისტების ხელში, რომლებიც ამუშავებდნენ „თეორიებს“ ერისა და ეროვნული საკითხების შესახებ. ნებისთი თუ უნებლიედ, ამ „თეორიებით“ შექმნილი ნაშრომები სიყალბის ელფერს ატარებს და მის

საბჭოთა დიდაქტიკურ – დემაგოგიურ მიმართულებას წითელ ზოლად გასდევს „საბჭოთა ხალხის ძმური კავშირი და მეგობრობა.“

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა ეთნოგრაფიამ აღზარდა ხალხთმცოდნეობის კვალიფიციური სპეციალისტები (და ეს ძალიან ბევრს ნიშნავს), თვით შესასწავლი ობიექტი - ხალხი მარქსიზმ-ლენინიზმის და პარტისტორიული მეცნიერების საბჭოთა იდეოლოგიამ დეგრადაციის გზაზე დააყენა. მაგ.: ყოფილ საბჭოთა კავშირში არიან კავკასიისა თუ ჩრდილოეთის ხალხების კარგი მცოდნე მეცნიერები, მაგრამ - ამ სპეციალისტების მიერ შესწავლილი ხალხი კი საბჭოთა იდეოლოგიის გამო კარგავდა ეთნიკურ წარმომავლობას და თანდათანობით ყალიბდებოდა ე.წ. „საბჭოთა ადამიანი“.

ლენინის „თეორიის შესახებ“ არ არის დამოუკიდებელი თეორია, იგი კლასების თეორიის დანამატია, შეიცავს უეროვნებო კაცობრიობის იდეას და მარქსის მოძღვრებით არის შთაგონებული. მარქსის გავლენით ლენინი წინასწარმეტყველებდა ეროვნულობის გაქრობას და კაცობრიობისთვის ერთი მსოფლიო ენის არსებობას. საით მიაქანებდა ყოველივე ეს საზოგადოებას, რომლის სათავეში მარქსისტი ლენინი იდგა, დღეს აშკარად გამოჩნდა.

ერთა შერწყმის იდეა ანუ ეთნიკური ნიველირება იყო სოციალიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი იდეა, რომელიც ყველა „დაჩაგრული ერის“ „განთავისუფლების“ შემდეგ ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე უნდა განხორციელებულიყო.

მაგრამ ლენინის ხელმძღვანელობის პერიოდში სახელმწიფოს და მის პოლიტიკას არ ეცალა - ამ დარგში „ღრმა ანალიზისა და პრაქტიკული მოქმედებისთვის“. ახალგაზრდა საბჭოთა სახელმწიფო უმკლავდებოდა მრავალ გარე და შინა მტერს, ის მხოლოდ ჩამოყალიბების სტადიაში იყო.

1917-1937 წლები, ე.წ. „გარდამავალი პერიოდი“, ითვლებოდა კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გადასვლის პერიოდად, როდესაც, სხვა სახელმწიფოებრივ ცვლილებებთან ერთად, ერთ-ერთი მთავარი მიზანი იყო „კაპიტალისტური ერისა და ფეოდალური ხალხების სოციალისტურ ერად და ხალხებად გადაქცევა“. სოციალიზმის საფუძვლების ჩამოყალიბებასთან ერთად ყველა ერი უნდა გამხდარიყო სოციალისტური.

მარქსიზმ-ლენინიზმის სპეციალისტებთან ერთად ცენტრის მარქსისტი ეთნოგრაფებიც სდებდნენ თავის წვლილს „თეორიებს“ „ხალხთა იდეოლოგიური განვითარების“ პრობლემის გადაწყვეტაში და მით უკმევდნენ სოციალისტური ერის შექმნის იდეას. „უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება სოციალისტური ერების ერთი ტიპის სოციალური სტრუქტურის ჩამოყალიბებას. კერძოდ, ჩვენი ქვეყნის ხალხების სოციალისტური სტრუქტურების დაახლოებისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ყველა რესპუბლიკაში სოციალური მუშათა კლასის შექმნას“².

ლენინური იდეების რეალიზაციას წარმატებით აგრძელებდა საბჭოთა კავშირის ყველა მომდევნო ლიდერი: ეროვნული განსხვავებულობა მსხვერპლად ეწირებოდა პოლიტიკურ

---

2) Бромлей Ю.В., Очерки теории этноса, М., 1983, გვ. 349.

მანიპულაციებს. 30-იანი წლებიდან არა მარტო ეთნოლოგია აიკრძალა, არამედ პრაქტიკულად მოხდა ეროვნული საკითხების „კორექტირებაც“. დაიხურა უამრავი ეროვნული (ანუ არასტატუსიანი ეთნიკური ჯგუფის) სკოლა, დაიწყო ეთნიკური დეპორტაციები.

საბჭოთა იდეოლოგია შეუდგა „უფროსი ძმის“ და „უმცროსი ძმების“ ურღვევი კავშირის მოძღვრების ქადაგებას, რაც რუსული შოვინიზმის პრაქტიკულ განხორციელებას უწყობდა ხელს. ყოველივე ამას კი ეთნიკური იდეოლოგია ედო საფუძვლად. „უფროსი ძმა“ – იყვნენ რუსები, ხოლო „უმცროსი“ – ყველა დანარჩენი, საბჭოთა სახელმწიფოში გაერთიანებული ხალხები. არც უმცროს ძმებში ყოფილა უფროს-უმცროსობის პრინციპი დაცული. ისინი ტყუბებივით ერთი ქარგის ქვეშ იყვნენ მოქცეული. მაგრამ მათში ყველაზე მეტ „ჩაგვრას“ მაინც „არასტატუსის მქონე ხალხები“ ანუ მცირე ეთნიკური ჯგუფები და ეროვნული უმცირესობები განიცდიდნენ.

სტალინისეულ ნაციონალურ პოლიტიკას, შეიძლება ითქვას, „ფრთები შეასხა“ ნიკიტა ხრუშჩოვმა, რომელმაც „საბჭოთა ხალხის“ ლოზუნგით ასიმილატორული იდეა ლეონიდ ბრეჟნევის გადაუღოცა, თუმცა კომუნისტურ პარტიას აღრევე ევალეობდა ერთა ურთიერთდაახლოება – საბჭოური ასიმილაცია, რაც გულისხმობდა ეროვნული თავისებურებების დაკარგვას და ერების ერთმანეთში გათქვეფას. ამას მოჰყვებოდა ენის, თვითშეგნების, ფსიქიკის, კულტურის, ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებების შეცვლა და, რაც მთავარია, ადამიანი, თითქოს სრულიად ადვილად, ყოველგვარი სიძნელეების გარეშე ჩამო-

ყალიბდებოდა ახალი სოციალისტური ერის წარმომადგენლად. ამის შედეგად დაირღვეოდა არა მარტო ეთნიკური, არამედ სახელმწიფოებრივი საზღვრებიც. მართალია, ყოველმა ერმა მიიღო დეფინიცია - „სოციალისტური“, მაგალითად: ქართველი, სომეხი, აზერბაიჯანელი და ა.შ. სოციალისტური ერი, მაგრამ ლენინიზმის იდეა ერთიანი სოციალისტური ერის შექმნის შესახებ ბოლომდე მაინც ვერ განხორციელდა. აშკარა იყო, რომ სოციალისტურ სახელმწიფოში საბჭოთა იდეოლოგიას უსიტდე-ბოდა და იგი „დემოკრატიის მამების“ ხელიდან გასხლტომას ლამობდა. განვითარებული სოციალიზმის მოძღვრებამ „საბ-ჭოთა ხალხის“ კონცეფციიდან ამოიღო ეთნოასიმილაციის პროგნოზი და ამიერიდან იგი „გულისხმობდა მშრომელი კლასების გაერთიანებას“ მხოლოდ ეკონომიკურ, საერთო საკუთრების, სიციალურ-პოლიტიკურ, კულტურულ საწყი-სებზე, მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეოლოგიითა და კომუნიზმის იდეებით. ამრიგად, ტერმინმა „ასიმილაციამ“ სხვა შინაარსი შეიძინა: კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობაში უმთავ-რესი ობიექტური კანონზომიერება გახდა ერთა და ხალხთა ყოველმხრივი დაახლოება. ეს იყო სოციალისტური ერების ინტერნაციონალური ერთობის სისტემა.

ამგვარად, ძალდატანებითი ასიმილაციის გზით უნდა მომხდარიყო ეთნიკურობის ლიკვიდაცია და შექმნილიყო არა მრავალეროვანი სახელმწიფო, არამედ უეროვნებო „საბჭოთა ხალხი“. თუმცა არ იყო გამორიცხული მისი „რუსული“, „ეთნი-კურობა“. ცხოვრებამ უჩვენა, რომ ლენინის შორსმჭვრეტელობა – ოდესმე, „სულ სხვა სტადიაზე“ ერებისა და სახელმწიფოს

კვდომა - ვერ ხორციელდებოდა, რადგანაც, მიუხედავად მისი „ნატვრისა“, ვერ მოხერხდა მთელი „მსოფლიოს სოციალისტურად გარდაქმნა, რასაც მოჰყვებოდა ერთა სწრაფი დაახლოება, შერწყმა და დამთავრდებოდა სახელმწიფოს კვდომით“³.

ჯერ კიდევ განვითარებული სოციალიზმის ხანაში ამტკიცებდნენ, რომ ჩამოყალიბდა საბჭოთა ხალხი, საბჭოთა საზოგადოება ერთიანი ტერიტორიით, ეკონომიკით, კულტურით და თვითშეგნებით, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა საბჭოთა ერის არსებობას, ანუ ერთა შერწყმა ჯერ კიდევ არ იყო მიღწეული, თუმცა უცხოელი „სოვეტოლოგები“ თავის კრიტიკა-ბრალდებებში უკვე მიუთითებდნენ „სუბერეთნიკური გაერთიანების“, „ერთიანი საბჭოთა ერის“ ან „რუსულ-საბჭოთა ერის“ არსებობაზე. საბჭოთა (რუსი) ეთნოგრაფები აკრიტიკებდნენ „სოვეტოლოგებს“, თუმცა აღიარებდნენ, რომ ფუნქციონირებს „ბილინგვური ფორმის ეროვნულ-რუსული ერთობა“, რითაც ის განსხვავდება სხვა ხალხებისაგან, მათ შორის, სხვა სოციალისტური ქვეყნების წარმომადგენლებისაგან. როგორც აღნიშნავდა ლ. ბრეჟნევი, „საბჭოთა თვითშეგნება განუყოფელი ნაწილია საერთო საბჭოთა სიამაყისა, ის უფრო ღრმა და ყოვლისმომცველია, ვიდრე ჩვენს ქვეყანაში შემავალი თითოეული ხალხის ბუნებრივი ეროვნული გრძნობა ცალკე აღებული“⁴.

საბჭოთა ხალხის დაახლოებაში სოციალიზმის დამსახურებად ითვლებოდა ორენოვნება, რომელშიც რუსულ ენას

---

3) ლენინი ვ.ი., თხზულებანი, ტ. 22, გვ. 413.

ერთაშორისი ურთიერთობის ფუნქცია დაეკისრა. მის დამსახურებად თვლიდნენ აგრეთვე მსოფლიო ცივილიზაციების საუკეთესო ღირებულებებთან მიახლოებას. ის კი არა, როგორც აღნიშნავდნენ, თურმე რუსული ენა არა მარტო აკავშირებდა ერთმანეთთან ეროვნულ ენებს, არამედ ის „მათი განვითარების მძლავრი საშუალებაც იყო“.

„პერესტროიკის“ შემდეგ ნათელი გახდა, რომ ასეთი ტიპის „ძალით თავს მოხვეული“ ორენოვნება პროგრესული მონაპოვარი არ ყოფილა. მან, გარდა იმ დადებითისა, რომ იქცა სხვადასხვა ეროვნებას შორის კომუნიკაციის საშუალებად, ე.წ. „მცირე ხალხებში“ პარალელურად, გამოიწვია მშობლიური ენის ლიკვიდაცია. ციმბირის ეთნოგრაფიების ნაწილმა მშობლიური ენა საერთოდ დაკარგა და რუსულენოვანი გახდა. დღეს მრავალი ასეთი გრაფი იწყებს მშობლიური ენის გახსენებასა და სწავლას. საბჭოთა სისტემამ უეროვნებო ადამიანების არაერთი ნიმუში შექმნა, რომლებიც ფაქტობრივად „ახალი რუსული ეროვნების“ სუბსტრატებს წარმოადგენდნენ. ამის ერთ-ერთ ნიმუშად შეიძლება სხვადასხვა რესპუბლიკებში მცხოვრები ე.წ. „რუსულენოვანი-русскаяязычные“ (წარმოშობით არა, მაგრამ მენტალიტეტით რუსი) ხალხი დავასახელოთ.

უცხოელი „სოვეტოლოგები“ კულტურის ერთ-ერთი მახასიათებლის – ენის – ფუნქციას საბჭოთა კულტურაში ატარებდნენ კრიტიკის ქარცეცხლში და მას „რუსიფიკაციის“ იარაღად მიიჩნევდნენ.

ასიმილაციის პროცესის ერთ-ერთი არხი იყო ერთაშორისი ქორწინებები. შერეული ოჯახის შვილები ეროვნულობას

ირჩევდნენ ერთ-ერთი მშობლის ეროვნების მიხედვით. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ შვილს, რომლის მშობლებიც ერთმანეთში ვერ შეთანხმებოდნენ და არც შვილის არჩევანს არ მოიწონებდნენ, პასპორტში მექანიკურად უწერდნენ ეროვნებას – რუსი. ასეთი პოლიტიკის შედეგად, მაგალითად ბალტიისპირეთში, შერეული ოჯახების თითქმის 50 პროცენტში შვილები რუსებად ეწერებოდნენ, ხოლო ჩუვაშეთში ეს მაჩვენებელი 98% აღწევდა. რუსიფიკაციის ამ გზას გადაურჩნენ იმ ეთნოსის წარმომადგენლები, რომლებშიც ეროვნული მიკუთვნებულობა, ტრადიციის მიხედვით, მამის ხაზით განისაზღვრებოდა. მაგ: ასეთი ქორწინების დროს ადგილობრივი ეროვნულობა უფრო მდგრადი იყო თურქმენეთში⁵. საბჭოთა ეთნოგრაფიული მეცნიერება განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო ერთაშორისო ქორწინებებით, რადგან იმპერიაში რუსები აბსოლუტური უმრავლესობით გამოირჩეოდნენ სხვა ეთნოსებთან შედარებით და მათი საქორწინო ურთიერთობები სხვებთან, სხვების მათ ეთნიკურ სამყაროში გადასვლას მოასწავებდა. ცნობილია, როდესაც ეთნიკური ერთობის ენდოგამიურობა ირღვევა და ის 10-15% გადააჭარბებს, მაშინ იწყება ეთნიკური თვითშეგნების და ეთნიკური კულტურის შემადგენელი ელემენტების დაშლა, ჩქარდება ასიმილაციური პროცესები. ასე რომ, ამის გამოც პირობლემასაბჭოთა ეთნოგრაფიის პრიორიტეტი იყო.

რასაკვირველია, 70 წლიანმა კომუნისტურმა წნეხმა შექმნა საბჭოთა კულტურა თავისი დღესასწაულებით, სიმბოლოებით და სხვ., რამაც ჩამოაყალიბა ე.წ. Homo sovieticus, რომელსაც

---

5) Современные этнические процессы в СССР, М., 1975, გვ. 468.

თავისი გარკვეული „განუსაზღვრელი“ იდეოლოგია ჰქონდა. როგორც წერდნენ, „საბჭოთა საზოგადოებაში, პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიამ და პოლიტიკამ უზრუნველყო ხარისხობრივად ახალი, ინტერნაციონალისტური მსოფლმხედველობის ფორმირება“. საბჭოთა კულტურა – ეს „ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური“ – რეალურად იყო ანტიეროვნული, ანტიტრადიციული და უშინაარსო. საბჭოთა პოლიტიკური კულტურის ერთ-ერთი „მახასიათებელია“ ე.წ. ინტერნაციონალური ვალი „интернациональный долг“, რომელიც ხალხის მასებში და სამხედრო სტრუქტურებში „პატრიოტიზმის, სამშობლოსადმი ერთგუ-ლებისა და ეროვნული სიამაყის“ ღირებულებებს უახლოვდებოდა. ასეთი ინტერნაციონალური ვალი „მოიხდა“ რუსეთის კომპარტიამ თავისი „პოლიტიკური კულტურით“ 1956 წ. უნგრეთში, 1978 წ. ჩეხოსლოვაკიაში და 1979 წელს ავღანეთში შესვლით.

აი ერთ-ერთი უცხოელი თანამედროვე მეცნიერის დოქტორ ბრიუს ალინის (პროგრამის დირექტორი, კონფლიქტთა მოგვარების ჯგუფი, კემბრიჯი, მასაჩუსეტსი, აშშ) მიერ საბჭოთა ტრადიციული პოლიტიკური კულტურის ახსნა: „... ყოფილი საბჭოთა კავშირის შიდა პოლიტიკურ კულტურაში დომინირებდა რუსული კულტურული ღირებულებები. ანალიტიკოსები ჩვეულებრივ ამტკიცებდნენ, რომ საბჭოთა კულტურა დაფუძნებული იყო იერარქიულ, კოლექტივისტურ და ავტორიტარულ ღირებულებებზე, სადაც ადგილი არ ჰქონდა სამოქალაქო საზოგადოებას, პირადი

პასუხისმგებლობის ძლიერ გრძნობას და ურთიერთკომპრომისის სამეწარმეო კულტურას ურთიერთსარგებლო-
ნობისათვის. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი იყო ზოგიერთი
სპეციფიკური რუსული მახასიათებლის არსებობა, მაგალითად,
ისეთის, როგორიცაა ტრადიციული „მთლიანი ღვეზელის“
განწყობა (გლეხის განწყობა: „ჯობია ჩემი ძროხა მოკვდეს, ვიდრე
მეზობელს ორი ძროხა ჰყავდეს“) და რწმენა რუსეთის,
როგორც განსაკუთრებული „ევრაზიული“ იმპერიის, „უნიკა-
ლურობისა“⁶. ან კიდევ მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეოლოგია ის
შეხედულება, რომ საბჭოთა კულტურათა ურთიერთმოქმედება
გამოიხატებოდა უფრო განვითარებული ერის კულტურის
უშუალო ზეგავლენით სხვა ეროვნულ კულტურაზე. ამ მხრივ
გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა რუსული კულტურის
მიღწევებს, რადგანაც ისინი ყველაზე „სრულყოფილად“
გამოხატავდნენ ყველა მშრომელის ინტერესებს, იდეალებსა და
მისწრაფებას.

თუმცა მოგვიანებით საერთო ინტერნაციონალურის
გვერდით კულტურაში დაშვებული იყო ეროვნული თავი-
სებურებები და ეთნიკური სპეციფიკურობა. ერთაშორისი
ურთიერთობების დროს აუცილებლად ექნებოდა ადგილი
ცვლად ეთნიკურ პროცესებს, რომელთაც საფუძვლად ედო
სოციალურ-ეკონომიკური ძირეული გარდაქმნები. ეს უკანას-

---

6) Б р и у с А л л и н , Учебные программы по урегулированию
этнических конфликтов в бывшем Советском Союзе, в кн.:
Национальная политика в Российской Федерации, Материалы
международной научно-практической конференции, М., 1993,

კნელი კი საერთო უნდა ყოფილიყო არა მარტო საბჭოთა კავშირისთვის, არამედ სხვა სოციალისტური ქვეყნებისთვისაც.

საბჭოთა კავშირის დაშლასთან ერთად აშკარად გამოჩნდა, რომ ეთნიკურობა საკმაოდ სერიოზული და ზოგ შემთხვევაში საშიში ფენომენია. ალბათ სწორედ ამას გაუბრუნდნენ საბჭოთა იდეოლოგიის მამები, მაგრამ, რა თქმა უნდა, აკრძალვით, ხელოვნური ჩარევით, ასიმილაციით, გაერთიანებით, ერთიანი ძმური კავშირის შექმნით სრულყოფილად ვერ განახორციელებდნენ თავის „დიდ იდეას“.

ინტერნაციონალური სახელმწიფოს მშენებლობა მხოლოდ ლოზუნგების დონეზე რჩებოდა, რადგანაც მას არ ჰქონდა მთავარი საფუძველი: დემოკრატია და სამოქალაქო საზოგადოება. ასეთმა მეცნიერებამ და სახელმწიფო იდეოლოგიამ, ლოზუნგების დონეზე დეკლარირებულმა, მითების საპირისპირო სიტუაციები წარმოქმნა. ვითომდა მეცნიერულად შესწავლილი (ეთნოგრაფების მიერ) ერების, ეთნიკური ჯგუფების, უმცირესობათა გადარჩენის გზების ძიებამ პირიქით დეგრადაციის გზაზე დააყენა მრავალი ეთნიკური წარმონაქმნი, განსაკუთრებით კი ე.წ. „მცირე ერები“ – ჩამოაცილა მათ ტრადიციული კულტურის ზოგიერთი მახასიათებელი, პირველ რიგში კი – ენა. ხოლო ხალხთა მეგობრობის პრობლემა და ძმური კავშირის სოციალიზმის პირობებში ანტიკავშირად და კონფლიქტების მძაფრი ესკალაციის პირობად გადააქცია.

წლების განმავლობაში ეთნიკურობის, უფრო სწორად, ეროვნული მეობის აკრძალვამ პირუკუ პროცესებამდე მიგვიყვანა. საბჭოთა კავშირის რღვევასთან ერთად გაძლიერდა

ეროვნული თვითშეგნების გამოვლენა, რომელმაც, რა თქმა უნდა, თავიდან ნაციონალისტური ელფერი მიიღო. მოხდა ეროვნულობის ჰიპერბოლიზაცია. ეროვნული მოძრაობის სათავეში უმეტეს შემთხვევაში ეროვნული იდეებით მანიპულირებადი ძალები მოვიდნენ. საინტერესო ფაქტია ისიც, რომ ეთნოკონფლიქტებში გარდა „პოლიტიკანებისა“, წინა პლანზე, ზოგჯერ კი სათავეშიც, „წმინდა ეროვნული“ (ჰუმანიტარული) მეცნიერების წარმომადგენლები აღმოჩნდნენ: ისტორიკოსები, ფილოლოგები, ეთნოგრაფები... ეს, ალბათ, გასაკვირი არც არის, რადგან მათ ხომ ყველაზე უკეთ იცოდნენ ეროვნული კულტურის ღირებულება, მაგრამ პოლიტიკურმა არაპროფესიონალიზმა და გარეშე ძალთა მიზანმიმართულმა დაწოლამ მათი მოძრაობა ლოზუნგებიდან ღია კონფლიქტამდე მიიყვანა.

ჩვეულებრივ, მრავალეროვან სახელმწიფოში ერთაშორისი ურთიერთობების პრობლემატიკა აუცილებლად იკავებს წამყვან ადგილს სახელმწიფოს მართვის პრობლემათა შორის. ასე იყო საბჭოთა კავშირშიც, ოღონდ ეთნოპოლიტიკა აქ სხვა, არაბუნებრივი კანონებით ვითარდებოდა.

საბჭოთა კავშირში ეთნოგრაფია ყალიბდებოდა როგორც ისტორიული მეცნიერების დარგი, რომლის თეორიული ბაზა იყო მარქსისა და ენგელსის ისტორიული მატერიალიზმი. ეთნოგრაფიის მიზანი იფარგლებოდა არქაული, გადმონაშთური ფორმების შესწავლით იმ საბაბით, რომ „ყოველივე ქრება და იკარგება“.

სულ სხვა ხასიათი მიიღო ახალი ყოფის შესწავლამ, რომელიც ფრაგმენტულად, მაგრამ მაინც წარმოებდა. მისი მეთოდი

მხოლოდ აღწერილობითი იყო, რაც ამუხრუჭებდა თეორიული აზროვნების განვითარებას. გარდა ამისა, არც იყო იმის საშუალება, რომ აღწერილი თანამედროვე მოვლენა ობიექტურად შეფასებულყო. მეცნიერები იღებდნენ შეკვეთებს „ზევიდან“ და იძულებული იყვნენ „პარტოკრატიის“ წნეხის ქვეშ ეწერათ თანამედროვეობაზე. რეალური ანალიზი კი მხოლოდ ზეპირსიტყვიერად „სამზარეულოს კედლებში“ ხდებოდა.

თანამედროვე პროცესების ეთნოგრაფიულმა შესწავლამ რამდენიმე ეტაპი განვლო. თავდაპირველად ის კონცენტრირებული იყო შესასწავლი ხალხის კულტურულ-ყოფით ასპექტებზე. თანამედროვეობის შესწავლა დაიწყო ჯერ კიდევ 1920-30-იან წლებში „ჩამორჩენილი“ საბჭოთა ხალხის „კომუნისტურ მოწყობის“ ამოცანებთან დაკავშირებით. შემდეგ, 40-იანი წლებიდან გათვალისწინებული იყო მუშათა და გლეხთა ყოფის შესწავლა. ეს პროცესები კიდევ უფრო გაღრმავდა და გაფართოვდა 50-60-იანი წლების დასაწყისში.

30-იანი წლებიდან საქართველოშიც დაიწყო ახალი ანუ სოციალისტური კულტურისა და ყოფის შესწავლა. ეს ძირითადად ხორციელდებოდა ერთი სოფლის, კოლმეურნეობის, სამრეწველო ობიექტის ან საწარმოს მაგალითზე⁷. ამ პრინციპით შესწავლილი საველე მასალა განიხილებოდა ძველის, ტრადიციულის განუსჯელი უარყოფით, ხოლო „ახალი ტრადიციები“ ქებას და დიდებას იმსახურებდა, როგორც „სოციალისტური ცხოვრების წესის გამარჯვება“ და განსჯის და ანალიზის გარეშე

---

7) **Робакидзе А.И.**, Пути развития грузинской этнографии, Тбилиси, 1983, გვ. 117.

დადებითად ფასდებოდა. მაგალითად, თითქოს საკოლმეურნეო ცხოვრებამ მოსპო მექორწინე მხარეთა ძველი ინტერესები: მზითევზე მოთხოვნილება, დანიშვნასა და ქორწილთან დაკავშირებული ხარჯები. ქალის როლის ცვლილება საზოგადოებრივ, საწარმო და საოჯახო ცხოვრებაში უკავშირდებოდა საბჭოთა წყობის მიერ ქალის მამაკაცთან თანასწორობას.

ვრცელ ეთნოგრაფიულ მასალაზე დაყრდნობით შეისწავლებოდა (რამდენადაც უჩვეულოდ უნდა გვეჩვენებოდეს დღეს) საწარმოო პრინციპით ჩამოყალიბებული ერთეული - საკოლმეურნეო ბრიგადა, რომლის წევრებს აერთიანებდა მეზობლური პრინციპი, ახლო საქმიანი ურთიერთობა და ყოველდღიური ცხოვრება. ამის შედეგად თურმე „ნათესაური გაერთიანება კარგავდა თავის წამყვან როლს და ადამიანის ცხოვრებაში ადგილს უთმობდა კოლექტივს“, რომელიც შექმნილი იყო საკოლმეურნეო შრომის პრინციპით.

დიდი მონდომებით შეისწავლებოდა თანამედროვე მატერიალური კულტურაც (საცხოვრებელი, ტანსაცმელი და ა.შ. . ყოველივე პროგრესული (მაგ.: ევროპული ტანსაცმლის მასიურად შემოსვლა) აიხსნებოდა მხოლოდ სოციალიზმის მიღწევით და არ მიიღებოდა მხედველობაში ბუნებრივი განვითარების საყოველთაო კანონზომიერებანი: ტრადიციული ტანსაცმელის ევროპულით შეცვლა, საცხოვრებლების მოდერნიზირება და სხვ. ეს თითქოს მართო საბჭოთა კავშირში ხდებოდა.

ინტერნაციონალური საზოგადოების ფორმირებისა და ინტეგრაციისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა მატერიალურ კულტურას, რომლისთვისაც განსაკუთრებით იყო

დამახასიათებელი ინტეგრაციული პროცესები. „ამგვარ ცვლილებათა ყველაზე უფრო ნათელი მაჩვენებელია უარის თქმა მატერიალური კულტურის არქაულ, პრიმიტიულ ელემენტებზე, რომლებიც დიდად იყო გავრცელებული ოქტომბრის რევოლუციამდე. ტრადიციული მატერიალური კულტურის მოძველებული საგნები შეცვალა თანამედროვე სამრეწველო ნაწარმმა. ურბანიზაციის პროცესში სულ უფრო ფართოდ ვრცელდება მატერიალური კულტურის ზოგადსაბჭოური „ქალაქური“ სახეობები, რაც ასახავს საბჭოთა ადამიანის გაზრდილ მოთხოვნებს“⁸.

უკვე მოგვიანებით, ე.წ. „განვითარებული სოციალიზმის“ ხანაში, საბჭოთა ეთნოგრაფიის ერთ-ერთი „მამამთავარი“ – ეთნოპროცესების მკვლევარი ი. ბრომლეი აღიარებდა ეროვნულ სპეციფიკას:

„რაც შეეხება ეთნიკურ სპეციფიკას, ის აშკარად უფრო დიდ ხანს შერჩა საცხოვრებლის ინტერიერს, ვიდრე თვით საცხოვრებელს, ტანსაცმლის მორთულობას, ვიდრე თვით ტანსაცმელს და ძალიან მდგრადი აღმოჩნდა საკვებში. ანუ, ეს სპეციფიკა თავს იჩენს უფრო მეტად არა საგანთა უტილიტარულ თვისებებში, არამედ მათ გრძნობად აღქმასთან დაკავშირებით. ამასთან, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განსხვავებული კულტურის და ეთნიკური თვითშეგნების როგორც პირდაპირი, ასევე უკუკავშირი. ეთნიკური თვითშეგნება ზოგჯერ ეთნიკურ მნიშვნელობას ანიჭებს მატერიალური კულტურის ისეთ საგნებს, რომლებსაც ადრე იქნებ კიდევ

---

8) Бромлей Ю.В., დასახ. ნაშრომი, გვ. 359.

ჰქონდათ ასეთი მნიშვნელობა, მაგრამ მაინც ძალიან მცირე (ანუ მათი ეთნიკური თავისებურება მკვეთრად გამოსახული არ ყოფილა. ასეთია, მაგალითად, ხალხური რეწვის საგნები.

ამასთანავე, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ, როგორც ცნობილია, კულტურის ცალკეული ტრადიციული ელემენტი, შემუშავებული ამა თუ იმ ხალხის ან რომელიმე გეოგრაფიულ არეალში მოსახლე სხვადასხვა ხალხის მიერ, ფართოდ ვრცელდება მთელ საბჭოთა კავშირში (ასეთია შუა აზიური ხალიჩები, მამაკაცის უკრაინული პერანგები, ლითონისა და ქარვის ბალტიისპირული სამკაულები, კავკასიური, უკრაინული, რუსული სამზარეულოს ცალკეული კერძები და ა.შ.

ცნობილია, რომ უძველესი დროიდან ეთნიკური სპეციფიკა განსაკუთრებით ნათლად ვლინდება სულიერი კულტურის ისეთ სფეროში, როგორიცაა ხალხური შემოქმედება“⁹.

ყოველივე ეს კი ასე იმიტომ იწერებოდა, რომ ახალი ყოფა შეისწავლებოდა ცენტრიდან ნაკარნახევი პროგრამის მიხედვით, რომლის საფუძველი იყო ახალი ისტორიული საზოგადოების - საბჭოთა ხალხის - ჩამოყალიბების იდეა, თუმცა შემდგომ დაშვებულ იქნა ეთნიკური ნიშნების არსებობაც ცალკეულ ხალხში.

საქართველოს ეთნოგრაფები მეტნაკლებად ახერხებდნენ ამ ღირეჰტივებიდან დაღწევას. მაგ.: ახალი ყოფის შესწავლისას ცდილობდნენ ძველიც წარმოედგინათ ისტორიულ პლანში და ამ გზით ეჩვენებინათ ცვლილებები ყოფასა და კულტურაში, ან თავისებურ „ეშმაკობას“ გამოიყენებდნენ ხოლმე. მახსოვს

---

9) Бромлей Ю.В., დასახ. ნაშრომი, გვ. 358-359.

პირადად პროფ. ალ. რობაქიძის მონაყოლი, თუ როგორ „მოატყუა“ გამომცემლობა: გეგმაში შეტანილი იყო ნაშრომი „თანამედროვე სვანური სოფელი“, რომელიც ითვალისწინებდა თანამედროვე სვანური სოფლის შესწავლას. მუშაობის პროცესში მას „თანამედროვე“ ჩამოაშორეს და დარჩა „სვანური სოფელი“. მაგრამ, როდესაც ნაშრომი დასრულდა, ქალბატონმა რ. ხარაძემ და ბატონმა ალ. რობაქიძემ სათაური კიდევ ერთხელ, რაღაც „მანქანებით“ შეუცვალეს და ბოლოს 1965 წელს წიგნი გამოვიდა სათაურით „სვანური სოფელი ძველად“.

აშკარაა, რომ მაშინ იმდენად დიდი იყო ზეწოლა, რომ, ასეთი სათაური რომ არა, წიგნი გამომცემლობის გეგმაში ვერ მოხვდებოდა. თანამედროვეობაზე სიმართლის დაწერის შეუძლებლობამ კი ავტორები აიძულა ნაშრომი წარმოედგინათ ზემოხსენებული სათაურით.

გადაწყდა არა ეროვნული ფაქტორის, როგორც ასეთის, მოსპობა, არამედ დრომოქმული ეროვნული ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების, როგორც მავნეთა აღმოფხვრა, რათა ხელი შეეწყოთ საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციისათვის და უნიფიცირებისათვის. მაგრამ მთავრობა არ დაელოდა მეცნიერების მიერ პრობლემათა შესწავლასა და დასკვნების გამოტანას და რეკომენდაციების გარეშე შეუდგა საკუთარი დადგენილების ცხოვრებაში სწრაფად განხორციელებას.

60-იანი წლების შემდეგ საქართველოში ახალი ყოფა ნაკლები ინტენსივობით შეისწავლებოდა. თანამედროვეობის შესწავლის ახალი ტალღა უკავშირდებოდა საქართველოს

კომპარტიის ცკ-ის 1975 წლის 24 ნოემბრის დადგენილებას: „მავნე ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების ღონისძიებითა შესახებ“¹⁰, რამაც გამოიწვია თანამედროვე ყოფაში ტრადიციის როლის შესწავლის გააქტიურება. ტრადიციულისა და თანამედროვე წეს-ჩვეულებების შესწავლის ფონზე უნდა შემუშავებულიყო სხვადასხვა რეკომენდაცია ე.წ. „მავნე გადმონაშთების“ წინააღმდეგ საბრძოლველად და ამავე დროს უნდა განსაზღვრულიყო ახალ ყოფაში პროგრესული ხალხური ტრადიციის, როგორც „სოციალისტური განახლების პროცესის“, ადგილი.

ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიება მიმართული იყო ხალხ-მრავალი საქორწილო სუფრის აღსაკვეთად. ასეთი მიდგომით ტრადიციებში ჩარევა და ღირექტივებით რაიმეს აკრძალვა სწორედ ეთნოგრაფიული მეცნიერებისათვის საინტერესო შედეგებს გვაძლევდა და ცხოვრებაში კი ყოველივე ისევ ისე რჩებოდა. ფაქტიურად არაფერი იცვლებოდა. საქორწილო ხალხმრავალმა სუფრებმა მოწყობის სახე იცვალა და შემდეგნაირად გამოვლინდა: თუ ადრე დიდი საქორწილო სუფრა ერთ შენობაში (არა აქვს მნიშვნელობა რა იქნებოდა ეს სახლი, დარბაზი თუ სეფა) იმართებოდა, „აკრძალვის“ შემდეგ დანაწილდა მეზობელ სახლებში. რეალურად საქორწილო სუფრაში მონაწილეობას იღებდა ისევ ის რაოდენობა, რაც ადრე (იქნებოდა ეს 500, 700 თუ 1000 და მეტი კაცი), მაგრამ განაწილებული

---

10) „1975 წლის 24 ნოემბრის დადგენილება მავნე ტრადიციებისა და ჩვეულებების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების ღონისძიებითა შესახებ“ გაზ. „კომუნისტი“, 1975 წ. ნოემბერი.

იყო სხვადასხვა შენობაში. ასე რომ, თუ ე.წ. „სახალხო კონტროლი“ გამოჩნდებოდა, „ვერ დაუმტკიცებდნენ“, რომ ქორწილი ხალხმრავალი იყო. საერთოდ საკითხავია, ითვლება თუ არა ხალხმრავალი სუფრა „მავნე ტრადიციად“. ეს ხომ თვით იმ ოჯახის გადასაწყვეტია, ვინც ქორწილს იხდის. განა ევროპაში, ამერიკაში ან რომელიმე სხვა ქვეყანაში არ არის ხალხმრავალი ქორწილები, რომლებით 1000 და შეიძლება 2000 კაციც ესწრებოდეს. მაგრამ ჩვენთან აკრძალვას საფუძვლად ედო საბჭოთა წყობის პრინციპი „როგორ იხდი ამხელა ქორწილს, თუ ჯამაგირზე ცხოვრობ?“. ასე რომ, თვით ცხოვრებამ უჩვენა „ზევიდან“ დაშვებული დადგენილებების განუხორციელებლობა და რომ ასეთი „ბრძანებები და ღირექტივები ზევიდან“ ვერ შეცვლის ტრადიციას.

„დადგენილების“ არსი ის იყო, რომ სოციალისტურ საზოგადოებაში უნდა დანერგილიყო და შემონახულიყო მხოლოდ ისეთი ტრადიციები, რომლებიც ეთანხმებოდა ამ საზოგადოების ცხოვრების ნორმებს. ისინი ხელს შეუწყობდნენ ხალხის სულიერი ცხოვრების დახვეწას და გამდიდრებას. ის წესები და ჩვეულებები კი, რომელნიც ეწინააღმდეგებოდა სოციალისტურ-საბჭოთა ცხოვრების წესს, ამუხრუჭებდნენ მის განვითარებას, „მავნე“ იყო და ამიტომ ისინი სწრაფად უნდა აღმოფხვრილიყო. ამ ღირექტივის მიუხედავად, ნაშრომებში, რომლებიც გამოდიოდა სერიით „ტრადიცია და თანამედროვეობა“, ქართველმა მეცნიერებმა გაშალეს ეთნოგრაფიული კვლევა. შრომები, მიძღვნილი თანამედროვეობისათვის, ემსახურებოდა არა უბრალოდ „დადგენილების შესრულებას“,

არამედ იქცა არსებით შენაძენად ხალხის ტრადიციული ყოფის თეორიის საკითხში. ამ ნაშრომებში უკვე თამამად იწერებოდა, რომ რესპუბლიკის კანონმდებლობაში არ იყო გათვალისწინებული ეროვნული თავისებურებები, რომელიც განისაზღვრებოდა ქართველი ხალხის ფსიქიკით, ისტორიით, სამეურნეო და სოციალური ტრადიციებით.

გაშუქდა ტრადიციის ეთნიკური ფუნქცია როგორც ისტორიული, ისე თანამედროვეობის ასპექტით¹¹.

ხოლო რაც შეეხება „მავნე ტრადიციებს“ ჩვენს დროში, აღსანიშნავია, რომ ათეულ ნაშრომში, რომელიც ეძღვნება სერიას „ტრადიცია და თანამედროვეობა“ დასაფუძვლად უდევს ზევით ნახსენები დადგენილება, ძირითადად რეკომენდირებულია ძველი „დადებითი ანუ არამავნე“ წეს-ჩვეულებების აღდგენა და გადარჩენა. მხოლოდ ზოგიერთში შეიძლება „მავნე“, „ნეგატიური“ ტრადიციის დაფიქსირება. ესენია: საქორწინო დასაქლესოსუფრების გადაჭარბებული ხალხმრავლობა, საფლავების გადამეტებული ფუფუნებით გაფორმება, რაც ქართველი ადამიანის ყოფაში რაიმე ძველი ტრადიციის „გადმონაშთი“ კი არაა, არამედ პირწმინდად საბჭოთა მოვლენაა, რაც, შეიძლება ითქვას, სწორედ „განვითარებული სოციალიზმის პერიოდში“ აღმოცენდა. შეიძლება ითქვას ისიც, რომ საქართველოში, ამ „მავნე ტრადიციების“ ყველაზე აქტიური „მომხმარებლები“ ისევ ისინი იყვნენ ვინც ამდაგვარ „დადგენილებებს“, ქმნიდნენ. რადგანაც საამისო მატერიალური

---

11) რო ბ ა ქ ი ძ ე აღ., ქართული ტრადიცია და ცხოვრების წესი, თბ. 1981.

შესაძლებლობაც სწორედ მათ ჰქონდათ, ხოლო ნამდვილი ტრადიციული სულისკვეთება კი მათში დაკარგული აღმოჩნდა. ფაქტობრივად, ტრადიციამ დაკარგა თავისი სოციალური შინაასრი „იდეოლოგიური ფუნქცია“ და რუდიმენტული ფორმით-ღა აგრძელებდა არსებობას.

„აღსანიშნავია, რომ მთიან რეგიონში ტრადიციულად დაცული იყო ზომიერება ყველა ზემოდასახელებულ წეს-ჩვეულებაში. მიზეზი ასეთი ზომიერებისა, ჩვენი აზრით, არის ის, რომ მთიან რეგიონში (სადაც მატერიალური კეთილდღეობა არც ისე მაღალი იყო), მცხოვრები ეთნოგრაფიული ჯგუფების მატერიალური და ინტელექტუალური დონე ერთმანეთს შეეფარდებოდა, რაც ბარის ზოგიერთ რეგიონში პირუკუ გამოიყურებოდა. იქ მატერიალური დონე წინ უსწრებდა ინტელექტუალურ დონეს - (ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ერთგან უფრო მაღალია ინტელექტუალური დონე, მეორეგან კი - არა, ან პირიქით. აქ მხოლოდ ინტელექტუალური და მატერიალური დონის თანაფარდობაზეა ლაპარაკი). ისეთ რეგიონებში, სადაც ეს დონე არ იყო თანაბარი, შესაბამისად ყალიბდებოდა ნეგატიური მოვლენა არა მარტო ქორწინების, არამედ მრავალ სხვა ჩვეულებაშიც, რაც ხელს უწყობდა ახალი საბჭოური მეშჩანური კულტურის განვითარებას“¹².

ყოველივე ზემოთქმული არ შეიძლება შეფასდეს ისე, თითქოს საბჭოურ წლებში არ ჩატარებულა ღრმა, სრულყო-

---

12) ლ. მელიქიშვილი, ტრადიციული საქორწინო წეს-ჩვეულებების სტრუქტურის ანალიზი და ინოვაცია, სერია: „ტრადიცია და თანამედროვეობა“, № 17, თბ., 1986, გვ. 76.

ფილი გამოკვლევები ქართულ ეთნოგრაფიაში. მრავალი ნაშრომი თავისი თეორიული დონით უთანაბრდებოდა მსოფლიო ეთნოლოგიური მეცნიერების მოთხოვნას. ის კი არა, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ საბჭოთა სივრცეში უნიკალურ კავკასიურ და კერძოდ ქართულ ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით შეიქმნა ქართული ეთნოგრაფიული სკოლა, რომელიც თავისი კვლევის პრინციპით, რამდენადმე განსხვავდება საბჭოთა-რუსული ეთნოგრაფიული სკოლისაგან. ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ საბჭოთა პერიოდში აშკარად ლიდერობდა ორი სკოლა ქართული და რუსული. სხვა რესპუბლიკების ეთნოგრაფები უფრო მეტად რუსული სკოლის თანაზიარნი იყვნენ. ივ. ჭავჭავაძისა და ნ. მარის ფუძემდებლური, შეიძლება თამამად ითქვას, ეთნოლოგიური კვლევები, საფუძვლად დაედო ქართული სკოლის განვითარებას, რამაც თავისი დამოუკიდებელი მიმდინარეობა შექმნა და როგორც გ. ჩიტაია მოუწოდებდა, კულტურის ცალკეული ელემენტების განხილვა უნდა მომხდარიყო კონკრეტულ-ეკონომიკურ პირობებისა და საერთო ისტორიული პროცესების ანალიზით.

ასეთი ნაშრომების შექმნა მოწმობს იმას, რომ ეთნოლოგიამ, როგორც თეორიულმა მეცნიერებამ, მიუხედავად აკრძალვისა, გზა მაინც გაიკვლია. მართალია, თითქმის ყოველ ნაშრომს წინ უძღოდა მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა ციტატები და ფრაზა, რომ ის „მარქსისტულ მეთოდოლოგიაზე დაყრდნობით არის შესრულებული“, მაგრამ ამას წმინდად ფიქტიური მნიშვნელობა ჰქონდა. მრავალი ნაშრომის მეთოდოლოგია სულაც არ ეყრდნობოდა მარქსიზმს, მაგრამ ამგვარი

აღნიშვნის გარეშე ვერც დისერტაციას დაიცავდი და ვერც წიგნს გამოსცემდი. საგულისხმოა, რომ საბჭოთა პერიოდში, დიდი ხნის მანძილზე შესავალ ნაწილში მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა ციტატები იცვლებოდა იმის მიხედვით, თუ ვინ იდგა საბჭოთა სახელმწიფოს სათავეში. ასე ეყრდნობოდნენ ლენინის, სტალინის, ხრუშოვის, ბრეჟნევის, ანდროპოვის, ჩერნენკოს გამონათქვამებს. თვით „პერესტროიკისა“ და ე.წ. „ახალი აზროვნების“ პერიოდშიც შეხვდებოდი ძველი აზროვნების გამოვლინებას. იმოწმებდნენ ადგილებს სსრკ XIX პარტკონ-ფერენციის მასალებიდან და მ. გორბაჩოვის გამოსვლებიდან.

ამავე დროს ჟურნალ „Советская Этнография“ ფურც-ლებზე შეხვდებოდი ისეთ მსჯელობას, რომელიც აშკარად ავლენდა „უფროსი ძმის“ ქედმაღლურ დამოკიდებულებას „უმცროსი ძმების“ მიმართ. მაგ.: მითითებას, რომ რეგიონებში „არ არიან ძლიერი ეთნოგრაფები, მათი ნაშრომები აღწერილობითია“ და სხვ. მისთ. დასკვნად კი რჩევას იძლეოდნენ: იმუშაონ ეთნოგრაფებმა რეგიონებში, მოიპოვონ სავსე მასალა და ის რუს „დიდ მეცნიერებს გადაეგზავნოს თეორიული დასკვნების გასაკეთებლად“. ასე რომ, საბჭოთა კავშირის რეგიონებში მომუშავე მეცნიერ-ეთნოგრაფებისათვის მხოლოდ მხარეთმცოდნეობის მკვლევრის სტატუსს იმეტებდნენ, თვით კი „თეორეტიკოსების“ როლში გვევლინებოდნენ.

ამჟამად კი ასე „გვტუქსავენ“:

„რესპუბლიკებში არიან კარგი სპეციალისტები, თუმცა ხალხთა წარმოშობის, მათ მიერ დასახლებული ტერიტორიების, კულტურული მემკვიდრეობის საკითხების კვლევისას არსებობს

ვიწროეროვნული ინტერპრეტაციის სერიოზული პრობლემა. ახლა რესპუბლიკებში მეცნიერთათვის მეტად ძნელია „მკვიდრი ეროვნებისთვის“ სასურველი აზრისგან განსხვავებული ნებისმიერი აზრის გამოთქმა, ხოლო თუ ცენტრალურ გამოცემებში (თუნდაც ყველაზე ვიწროსპეციალურში) მაინც გამოჩნდა მსგავსი რამ, ეს იწვევს სრულ ისტერიას, საერთაშორისო სასამართლოში ჩივილის მუქარასაც კი. მაგრამ დიალოგი შესაძლებელი და აუცილებელია, მით უმეტეს, რომ ბევრმა ჩვენმა კოლეგამ რესპუბლიკიდან ნაციონალიზმის გაკვეთილები გაირა მოსკოვის ასპირანტურაში და არსებობს საერთო პასუხისმგებლობა ჩვენი სამეცნიერო ინტელიგენციის გონება-განწყობილებაზე“.

ასეა, ბევრის უფლებას აძლევდა თავის თავს ყოფილი საბჭოთა ეთნოგრაფიული სკოლის ზოგიერთი ლიდერი. გამოთქვამდნენ პრეტენზიებს, ჭკუას გვასწავლიდნენ, მაგრამ იმას კი არ დასდევდნენ, რომ საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე მომხდარი კონფლიქტების მეცნიერ-მამამთავრები ან მათ გვერდით მუშაობდნენ ან მათთან მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ. წავიდა დრო, როდესაც ცენტრი ანუ მოსკოვი გვკარნახობდა ღირექტივებს; არ ითვალისწინებდა იმას, რომ ყოველ საბჭოთა რესპუბლიკაში მიმდინარე სოციალური თუ პოლიტიკური პროცესების შესწავლა თვით ამ რესპუბლიკების მეცნიერთა პრეროგატივა უნდა ყოფილიყო. მაგრამ სურვილის გარდა ამას ბევრი სხვა რამ სჭირდება. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა დარგის რეფორმა.

საუკუნის დასაწყისში ქართული ეთნოლოგიური სკოლა სწორედ ზოგადთეორიული მეცნიერების პრინციპის შესაბამისად ყალიბდებოდა, მაგრამ მისი განვითარება შეწყვეტეს. მას შემდეგ დიდმა დრომ განვლო. ქართულმა ეთნოლოგიამ თავისი ამოცანა ისე ვერ შეასრულა, როგორც ეს საუკუნის დასაწყისში დაისვა ქართული ეთნოლოგიური სკოლის ჩამოყალიბების-თანავე. მაგრამ ეთნოგრაფიული მასალის თეორიული კვლევა არ შენელებულა და, როგორც ვთქვით, ამას მრავალი ნაშრომი ამტკიცებს.

დღეს ეთნოგრაფების განკარგულებაშია მდიდარი მემკვიდრეობა, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ქართველი და კავკასიელი ხალხის ყოფისა და კულტურის ემპირიული მასალის ფიქსაციას და თეორიულ ანალიზს. გადაჭრილ იქნა რიგი რეგიონალური, თუ გლობალური პრობლემები. დღეს ეს მემკვიდრეობა არა მარტო ეთნოგრაფთა, არამედ ქართველი ხალხის ეროვნული კუთვნილებაა. ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ ეთნოგრაფია ყველაზე ეროვნული დარგია, რადგანაც მისი საკვლევი ბაზა თვით ხალხია თავისი ყოფით და მრავალ-საუკუნოვანი კულტურული მემკვიდრეობით.

როგორც აღვნიშნეთ, ეთნოგრაფები საბჭოთა კავშირში ეთნოლოგიის აკრძალვის შემდეგ მხოლოდ წარსულს სწავლობდნენ და ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ თანამედროვეობას. თეორიებიც უფრო მეტად არქაულ მასალაზე დაყრდნობით მუშავდებოდა. რატომ გაუბოლდნენ თანამედროვეობას, ეს უკვე ავხსენით. თანამედროვეობაზე სიყალბით წერა ყველა პრინციპულ მეცნიერს უჭირდა და თავს იკავებდა. სამაგიეროდ ძველი

ტრადიციების შესწავლით ბევრი ეთნოკულტურული და ეთნოისტორიული საკითხი დაისვა და დამუშავდა. ეს იმ დროის პირობებში ოპტიმალური შედეგი იყო. ფაქტი ფაქტად რჩება - თანამედროვეობას მხოლოდ აღწერილობითი ხასიათი ჰქონდა, იმის გამო, რომ რეალური სიტუაციის ფიქსირების, მისი მიზეზების ძიების და ამ მხრივ თანამედროვეობის თეორიული კვლევის საშუალება არ იყო.

თუმცა ჯერ კიდევ 1924 წელს ქართული ეთნოგრაფიული სკოლის მამამთავარმა გ. ჩიტაიამ თავის ერთ-ერთ პირველ ნაშრომში „ეთნოლოგიური შენიშვნები, 1. სვანური საკურცხილ“¹³ წამოჭრა ეთნოლოგიის რაობის საკითხი, გამიჯნა იგი ეთნოგრაფიისაგან და ეთნოლოგიური გამოკვლევის ნიმუშად დაასახელა ივ. ჯავახიშვილის ნაშრომი „ქართულ წარმართობა“.

1926 წელს გამოცემულ ნაშრომში „ქართული ეთნოლოგია“¹⁴ გ. ჩიტაია საბავს დარგის მიზნებსა და ამოცანებს, კვლევის მეთოდს და, ამავე დროს, პრინციპულად მიჯნავს ერთმანეთისაგან ეთნოლოგიას და ეთნოგრაფიას, ამ უკანასკნელს კი პირველის განვითარების საფუძვლად მიიჩნევს. მის პირად არქივში დაცულია 20-ანი წლების ერთი ჩანაწერი, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს დარგის ისტორიისათვის. მასში ჩამოყალიბებულია ის მიზნები და ამოცანები, რომელთა განხორციელებას მკვლევარი საჭიროდ თვლიდა დარგის

---

13) გ. ჩიტაია, ეთნოლოგიური შენიშვნები. 1. სვანური საკურცხილ, „საქართველოს მუზეუმის მოამბე“, ტ. II, ტფილისი 1924წ.

14) გ. ჩიტაია, ქართული ეთნოლოგია, მიმოძიილველი, ტ. I, თბილისი,

განვითარებისათვის. მის მიერ დასახელებულ მრავალ ამოცანათა შორის ჩვენთვის ნიშანდობლივია შემდეგი:

„დარგი -- ეთნოლოგია

უნდა ავიცილოთ

1. ნიჰილიზმი - 20-იანი წლების.

2. სქემატიზმი;

3. პრიმიტივიზმი;

4. მარქსისტული ეთნოგრაფია.

იგი აღნიშნავს, რომ „ქართული ეთნოლოგიის პირველი რიგის ამოცანაა ეთნოლოგიური მეთოდის შექმნა, საველე-ეთნოგრაფიული მუშაობის გაფართოების ბაზაზე ეთნოლოგიის მეცნიერების განვითარება“¹⁵. „დღეს, როდესაც დგას ეთნოგრაფიის, ეთნოლოგიით შენაცვლების საკითხი, სიჭიროდ მიგვაჩნია ქართული ეთნოგრაფიის სკოლის განვლილი საფეხურების ახალი თვალთახედვით გადასინჯვა და იმ გაწყვეტილი მეცნიერული ტრადიციის აღდგენა, რომელსაც 75 წლის წინ მხარი დაუჭირა გ. ჩიტაიამ, მაგრამ უნიფიცირების პირობებში იძულებული გახდა საბჭოთა კავშირში აღიარებულ მეცნიერულ კურსს გაჰყოლოდა“¹⁶.

15) ჩ ი ტ ა ი ა გ., ქართული ეთნოლოგიის ძირითადი ამოცანები, 1925 წ., ხელნაწერი, ინახება გ. ჩიტაიას სახ. ეთნოგრაფიის კაბინეტში, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში.

16) ც ა გ ა რ ე ი შ ვ ი ლ ი თ., მოხსენება: „გ. ჩიტაიას დაბადების 105 წლისთავი“, გ. ჩიტაიას დაბადების 105 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია, თბ. 1995, (ხელნაწერი).

„ეროვნული ტრადიციული ნორმები რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობის მომწესრიგებელი უპირველესი საშუალებაა, დღემდე არავის შეჰპარვია ეჭვი, მაგრამ ჩვენს ქვეყანაში რომ სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა მის სიღრმისეულ შესწავლას, ამას ხმამაღლა არავინ ამბობს“-წერდა მიხეილ კეკელია¹⁷ 1989 წელს. ეს ის პერიოდია, როცა გარკვეული გარდაქმნები დაიწყო საბჭოთა წყობაში. გ. ჩიტაიასეულ განმარტებასა და მ. კეკელიას ამ თამამ განცხადებას შორის ძალიან დიდი დრო არ არის გასული - სულ რაღაც 65 წელი.

სწორედ ეს 65 წელი აღმოჩნდა საკმარისი იმისთვის, რომ რკინის ფარდის მიღმა, იზოლაციაში მოქცეულ ეთნოლოგიას საბჭოთა ეთნოგრაფიის სახე მიეღო.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ არ არის გასაკვირი, რომ ეთნოგრაფიამ, როგორც მეცნიერებამ საბჭოთაური გაგებით, საზოგადოების განვითარების პროცესი სათანადოდ ვერ შეისწავლა და ამიტომაც ვერ შექმნა საზოგადოების გარდაქმნის რეფორმების თეორიები, განსაკუთრებით კი კრაზი განიცადა ეროვნული იდეოლოგიის საკითხში. ამიტომაც, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დემოკრატიის გზაზე დამდგარ ახალგაზრდა სახელმწიფოებს უჭირთ უმტკივნეულოდ განვითარება.

ეთნოლოგიის, კულტურული და სოციალური ანთროპოლოგიის ძირითადი მიზანი კი სწორედ ის არის, რომ შეისწავლოს კულტურათა განვითარების ისტორია, მისი ცვლილებები,

---

17) კ ე კ ე ლ ი ა მ., ეროვნული ტრადიციების სოციალური ფუნქცია, თბ., 1989, გვ. 4.

აღწეროს ადამიანი და საზოგადოება მთლიანობაში. ამიტომ ყოველი ახალი პრობლემა მათი ანალიზის საგნად იქცევა. ამ სამეცნიერო დისციპლინებმა დიდი გზა განვლეს; სათანადო ყურადღება და მნიშვნელობა ენიჭებოდა ზოგად ეთნოგრაფიასაც. დღეს უცხოელ მეცნიერთა თეორიული ანალიზი და კვლევის შედეგები ემსახურება არა მარტო რომელიმე საზოგადოების მომავალი განვითარების პროცესებს, არამედ სახელმწიფოსაც რადგანაც სახელმწიფოს განუყოფელი ნაწილია საზოგადოებაც. ერთი სიტყვით, დასავლეთში, ეთნოლოგი, კულტურული და სოციალური ანთროპოლოგი დღეს სახელმწიფოსთან თანამშრომლობს. მეცნიერთა თეორიული ანალიზი და კვლევის ობიექტური შედეგები გათვალისწინებულია, როგორც საზოგადოებების მომავალი განვითარების პროცესების, თვით სახელმწიფოს წარმართვის სფეროში. ჩვენთან, საქართველოში, საბჭოური ეთნოგრაფია არამც თუ სახელმწიფოს სამსახურში არ გამოიყენებოდა, არამედ ეს მეცნიერება არაპრესტიჟულადაც კი ითვლებოდა.

დადგა დრო იმაზე კი არ ვიდავოთ, რა უნდა ერქვას ჩვენს მეცნიერებას – ეთნოგრაფია თუ ეთნოლოგია, არამედ რეალურად ვეზიაროთ ეთნოლოგიურ მეცნიერებას. მით უმეტეს, რომ ეს ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული, მაგრამ მაინც სხვადასხვა მიმართულებად მოაზრებული სფეროებია. საერთოდ, მეცნიერება რომ ბუნებრივი გზით განვითარდეს, იგი თავისუფალი უნდა იყოს ადმინისტრაციული წნეხისაგან. სახელმწიფომ პირობები უნდა შეუქმნას მეცნიერს კვლევისათვის, ხოლო ობიექტური გარემო უჩვენებს მას რა პროცესები

მიმდინარეობს დარატენდენციები გამოვლინდება. ოფიციალური სტრუქტურები კი მეცნიერულ ანალიზს უნდა იყენებდნენ.

ყოველივე ზემოთქმულს კი საუკეთესოდ ხსნის ამერიკელი მეცნიერი ლ. გრეჰემი: „მეცნიერების ისტორიკოსები და სოციოლოგები სრულიად განსხვავებულ მდგომარეობაში იმყოფებიან. მათი კვლევის ობიექტი თვით მეცნიერებაა, მაგრამ მათ არა აქვთ საშუალება მეცნიერებსა და სამეცნიერო პროცესს ხელოვნურად შეუქმნან ექსტრემალური პირობები იმის დასადგენად, თუ რა რეაქცია ექნებათ პირველთ ან რა ცვლილებები მოხდება მეორეში. და მაინც, თუ კი შევძლებთ ასეთი ექსტრემალური სიტუაციების აღმოჩენას უახლეს ისტორიაში, მათი განხილვა საშუალებას მოგვცემდა ცოტა რამ გაგვერკვია მეცნიერების შესახებ.

ძალიან ცოტა ადამიანი თუ მოიძებნება ყოფილი საბჭოთა კავშირის ფარგლებს გარეთ, ვისაც ნათელი წარმოდგენა აქვს ექსტრემალური პირობების შესახებ - იქნება ეს ფავორიტიზმის მასშტაბები თუ რეპრესიები – რაც განიცადა ამ ქვეყანაში მეცნიერებამ ბოლო ორი თაობის სიცოცხლის მანძილზე. რუსეთის მრავალი მოქალაქეც კი, თვით მეცნიერთა ჩათვლით, ვერ აცნობიერებს იმ არნახული ექსპერიმენტის ქეშმარიტ გაქანებას, რომელშიც მოუხდათ ცხოვრება მათ და მათ მშობლებს. საბჭოთა კავშირი მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებისათვის ბიუჯეტიდან ბევრად მეტ თანხას ხარჯავდა, ვიდრე მსოფლიოს ნებისმიერი სხვა განვითარებული სამრეწველო ქვეყანა, მაგრამ აქვე მეცნიერები განიცდიდნენ არნახულ რეპრესიებს. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ამ ქვეყნის

მეცნიერებმა მიიღეს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და ინტელექტუალური თავისუფლება, მაგრამ, ამავე დროს, ისინი აღმოჩნდნენ ფინანსირების შემცირების წინაშე, რასაც ასევე არ მოეძებნება ანალოგი მსოფლიოში. რამდენად მდგრადია მეცნიერება ამგვარი სერიოზული სტრესების მიმართ? რა უფრო მნიშვნელოვანია მეცნიერებისათვის – ფული თუ თავისუფლება? საბჭოთა და საბჭოურის შემდგომი პერიოდები გვაწვდიან გამოსაფხიზლებელ, შოკის მომგვრელ მასალასაც კი ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად.

საბჭოური გამოცდილება გამოაგნებელ პრობლემებს წამოჭრის იმ ადამიანების წინაშე, რომლებიც დარწმუნებულნი არიან, რომ მეცნიერება ნაზი ყვავილი, ადვილად გასანადგურებელი ინტელექტუალური იმპულსია. იმ წლებში, როდესაც საბჭოთა კავშირში იქმნებოდა მსოფლიოში უმსხვილესი სამეცნიერო სტრუქტურები, მიმდინარეობდა სამეცნიერო კვლევა, რისთვისაც ნობელის პრემიებს ანიჭებდნენ, იქმნებოდა სტრატეგიული რაკეტები და ბირთვული იარაღი, იმავდროულად აქ ადგილი ჰქონდა ულმოებელ რეპრესიებს მეცნიერთა და ინჟინერთა მიმართ. შესაძლებლობა რომ მოგვეცეს, შევადგინოთ სახელმწიფო უშიშროების ორგანოების მიერ რეპრესირებული ყველა მეცნიერის სია, მისი სიგრძე შემზარავი იქნება¹⁸.

საბჭოთა ეთნოგრაფიულმა სკოლამ დასავლურისგან განსხვავებული სახე მიიღო, მან მრავალი საინტერესო თეორია შექმნა, მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, ეს თეორიები უფრო ძველის, არქაულის კვლევას უკავშირდებოდა.

18) Грехем Л., (США), Устойчива ли наука к стрессу?, в журн: Вопросы истории, естествознания и техники, № 4, 1998.

ქართველმა ეთნოგრაფებმა ყოფაში დაამოწმეს უაღრესად საინტერესო, ისტორიულ ეპოქებიდან გადმოსული და მოდიფიცირებული ღირებულებები, რითაც გაათავოვეს ეთნოგრაფიული ფაქტის, როგორც ისტორიული წყაროს მნიშვნელობა. ეს სერიოზული საქმეა, რადგანაც უნდა გადაისინჯოს არა ფაქტის მიმართ დამოკიდებულება, არამედ შეხედულებები თვით საზოგადოებაზე, რომელშიაც შეიძლება „ახალი“ არც ისე ბევრი აღმოჩნდეს.

თვით ველზე მუშაობის „უშუალო დაკვირვების“ მეთოდიც საინტერესოდ იყო წარმოდგენილი: „უშუალო დაკვირვება“ შეიძლებოდა მხოლოდ იმჟამად მიმდინარე პროცესებზე, ანუ მკვლევარისთვის თანამედროვე პროცესებზე, თეორიული ანალიზი კი მხოლოდ ძველი, არქაული მასალის საფუძველზე წარმოებდა. ამიტომ, საქართველოში, უფრო მეტად შეისწავლებოდა მთის რეგიონი, სადაც უფრო სრულად იყო შემორჩენილი ძველი ყოფა. ხოლო ინფორმაცია არა მარტო უშუალო დაკვირვების შედეგად მოიპოვებოდა, არამედ ინტერვიუების საშუალებითაც. იმჟამად რიტუალის ნაკლული სეგმენტების რეკონსტრუირება ხდებოდა ინფორმატორის მიერ ძველი წესის გახსენებით, აზროვნებაში შემონახული ცოდნის შემწეობით. ამას ემატებოდა კვლევის შედარებითი მეთოდის გამოყენება, რითაც რეკონსტრუირებული რიტუალები თუ მრავალი სხვა ეთნოგრაფიული მონაცემი სრულყოფილად წარმოჩინდებოდა. ეტყობა ესეც გახდა მიზეზი იმისა, რომ თანამედროვეობაში, როგორც აღნიშნავს პროფ. ჯ. რუხაძე, წარმოიშვა სკეპტიციზმი დარგის განვითარებაზე: მიუთი-

თებდნენ „დარგის კვდომაზე“, „ეთნოგრა-ფიის საკვლევი არეალის შემცირებაზე“ და „ეთნოგრაფიის მიერ თავისი შესაძლებლობების ამოწურვაზე“¹⁹.

მოხდა ისე, რომ ეთნოგრაფთა მიერ თანამედროვე ყოფის შესწავლისათვის თავის არიდებამ (ჩვენ ამის მიზეზი უკვე ავხსენით) თანამედროვე საზოგადოების განვითარების ანალიზი ამ დროს უკვე ნებადართულ სოციოლოგიას გადაულოცა. სოციოლოგიას საბჭოთა კავშირსა და, შესაბამისად, საქართველოშიც 60-იანი წლებიდან ეყრება საფუძველი. მან, შეიძლება ითქვას, „ხელში ჩაიგდო“ თანამედროვე საზოგადოების კვლევის პრიორიტეტი, ხოლო ეთნოგრაფიას კვლევის ობიექტად უფრო მეტად მაინც წარსულის საზოგადოებრივი ყოფა დარჩა. ეთნოგრაფები კი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საზოგადოების განვითარების მეცნიერულ თეორიას მხოლოდ არქაულ მასალაზე ამყარებდნენ.

ეპოქალური ცვლილებების ანუ კომუნისტური წყობის ნგრევის შემდეგ აშკარა გახდა სახელმწიფოში მიმდინარე თანამედროვე პროცესების შესწავლის აუცილებლობა. რუსულმა ეთნოგრაფიამ ეს უფრო სწრაფად განახორციელა. შესაძლებელია, ამას ისიც უწყობდა ხელს, რომ იქ მხოლოდ არქაული ყოფითი პრობლემების შესწავლით კი არ იზღუდებოდნენ, არამედ მეტ ყურადღებას უთმობდნენ ე.წ. მცირე ხალხებს თუ ეროვნულ უმცირესობას. ამას წმინდა ეთნოგრაფიული ინტერესის გარდა საფუძვლად ედო „კომუნისტური 19) რ უ ხ ა ძ ე ჯ., რეცენზია თ. ცაგარეიშვილის სადოქტორო დისერტაციაზე „ტყუთსარგებლობის ეთნოეკოლოგიური კულტურა საქართველოში“, თბ., 1999.

სახელმწიფოებრივი კეთილგანწყობა“ და მცირე, ჩამორჩენილი ერების კულტურის დონის ამაღლებაზე „ფიქრი“. ეს განპირობებული იყო იმ ფუნქციათა სხვაობით, რომელიც ეკისრებოდა „საკავშირო“ და „რეგიონალურ“ ეთნოგრაფიულ სკოლებს: საკავშირო ეთნოგრაფიულ ცენტრში უნდა დამუშავებულიყო ეთნოპროცესების, ანუ ერთაშორის ეთნო და პოლიტიკურ-ეკონომიკური ურთიერთობების მართვის თეორიული საფუძვლები, რასაც შემდგომში პრაქტიკულად განახორციელებდა ცენტრალური ხელისუფლება – საკანონმდებლო და აღმასრულებელი აპარატებით. რაც შეეხება რეგიონალურ სკოლებს – მათ პრეროგატივას ადგილობრივი „ცოცხალი მასალის“ ფიქსირება წარმოადგენდა, ხოლო ფართო მასშტაბის თეორიული კვლევა არასავალდებულოდ ითვლებოდა, შესაბამისად, ნებისთი თუ უნებლიედ, ქართული და, აგრეთვე, სხვა მოკავშირე რესპუბლიკათა ეთნოგრაფიული სკოლა ეროვნული უმცირესობის პრობლემატიკას განიხილავდა ისტორიულ-ეთნიკური წარმომავლობის კრილში.

საბჭოთა სოციოლოგია მხოლოდ თანამედროვე, რეალურად იმ პერიოდში არსებულ სიტუაციებს სწავლობდა. მაგრამ ბოლო ხანებში აშკარად გამოჩნდა, რომ სოციოლოგიური მეცნიერება საზოგადოებას ძალიან „მშრალად“, „დაწურულად“ წარმოადგენს. გაჩნდა იმის მოთხოვნილება, რომ საზოგადოება ემპირიული მასალით, სტრუქტურულად სრულყოფილად, მეტად გაშლილად და ღრმად ყოფილიყო წარმოდგენილი. რუსი სოციოლოგების ნაშრომებში ეს აშკარად იგრძნობა. ის კი არა, სულ ბოლო წლებში გაჩნდა სოციო-

ლოგიური კვლევის ახალი მეთოდი. გარდა ტრადიციული ანკეტურისა, ახალი კვლევა ითვალისწინებს აგრეთვე ე.წ. „ჩაღრმავებულ ინტერვიურებას“, რაც იგივე ეთნოგრაფიული ინტერვიუ არის. ეს გასაკვირი არცაა, რადგან პრაქტიკაში რეალურად მოქმედი სიტუაციების, წეს-ჩვეულებების, საერთოდ ყოფისა და კულტურის აღწერასთან ერთად მათში ადამიანის აზროვნების როლის კვლევის მოთხოვნილებაც წარმოიქმნა. ანკეტური მეთოდით მოპოვებული მასალა უფრო მკაფიოდ ავლენს გარეგან გამოხატულებებს და არა შინაგან კავშირებს, სიდრმისეულ მექანიზმებს, ანუ რეალურ სიტუაციებს, რომელნიც წინ სწევნ ადამიანის აზროვნებაში ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად არსებულ განწყობებს. მშრალად მიღებული ანკეტური მონაცემები აღარ აკმაყოფილებდა პრაქტიკაში დასანერგ, სახელმწიფო რეფორმებისთვის გამო-საყენებელ რეკომენდაციებს. ამით, შეიძლება ითქვას, კონკრეტული სოციოლოგია უკვე ეთნოლოგიის სფეროში იჭრება. გარდა ამისა, დღევანდელი ქაოსური საზოგადოებრივი მდგომარეობა ითხოვს არა მარტო ცნობიერის, არამედ ცნობიერის მიღმას ანალიზურ კვლევას, რაც თავისთავად ფსიქოლოგიურ ცოდნას მოითხოვს, ხოლო სრულყოფილი ანალიზი კი ფილოსოფიურ მეცნიერებას ვერ აუვლის გვერდს. როგორც ჩანს, ეთნოგრაფიას და სოციოლოგიას უფარდოვდება მოთხოვნილების საზღვრები და ერთი მეორეში იჭრება, ხოლო სრულყოფილი ანალიზისთვის ორივე მეცნიერება ფსიქოლოგიას და ფილოსოფიას მიმართავს.

ყოველივე ეს კი დღევანდელმა სიტუაციამ განაპირობა ანუ დღეს დადგა დრო, როდესაც თანამედროვეობის ანუ უახლესი ყოფითი პროცესების და კულტურული მახასიათებლის შესწავლისას არ არის საკმარისი ემპირიული მასალის მხოლოდ ფიქსაცია თეორიული ანალიზის გარეშე და თეორია კი - ემპირიული მასალის გარეშე.

ეს პროცესი დასავლეთში ბევრად უფრო ადრე განხორციელდა. ამიტომაც, რომ ტერმინი „ეთნოგრაფია“ სამეცნიერო დისციპლინის სახელწოდებად მხოლოდ საბჭოთა კავშირში და მის სატელიტ ქვეყნებში ფიგურირებდა. მაგრამ ის აღარ იყო მეცნიერება ხალხთმცოდნეობის ვიწრო გაგებით, არამედ მის ბირთვს წარმოადგენდა იმ კულტურის შესწავლა, რომელიც ასრულებს ეთნიკურობის ფუნქციას, უპირველეს ყოვლისა კი ტრადიციულ-ყოფითი კულტურის ანუ იმის, რაც არის ეთნიკურობის მიმნიჭებელი საზოგადოებისთვის - იქნება ეს ჯგუფი, ხალხი თუ ერი. საქართველოში ქართულ ეთნოგრაფიას უფრო მეტად ეროვნული ღირებულების შემნახველის ფუნქცია დაეკისრა. მისი თეორიული ანუ ეთნოგენეზის კვლევაც ეროვნულობის შენარჩუნების ერთ-ერთი საშუალება იყო.

სწორედ ასეთი ვითარება იყო 30-ანი წლების ამერიკულ მეცნიერებაშიც. ეთნოგრაფიული ემპირიული მასალის გაანალიზების აუცილებლობამ გამოიწვია მრავალი მონათესავე და ახლოს მდგომი დისციპლინის: არქეოლოგიის, ფიზიკური ანთროპოლოგიის, ბოტანიკის, გეოგრაფიის, ლინგვისტიკის და სხვ. ჩართვა.

მრავალი წლის მანძილზე საბჭოთა, უფრო სწორად რუსული, ეთნოგრაფია კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებდა დასავლურ მეცნიერებას, რომელსაც ამერიკაში კულტურულ ანთროპოლოგიას, ევროპაში სოციალურ ანთროპოლოგიას, და ამავე დროს, ეთნოლოგიას უწოდებენ.

ასეა თუ ისე, ყველა ამ მიმართულებას აერთიანებს ის, რომ ისინი შეისწავლიან სოციუმის ისტორიულ-კულტურულ ცხოვრებას. ძალიან ძნელია რაიმე განსაკუთრებულით გამოაცალკევო ერთმანეთისგან ეს მიმართულებები. როგორც ცნობილია, სხვადასხვა კონტინენტზე და ქვეყანაში კულტურის, განსაკუთრებით კი ტრადიციულის, შემსწავლელ მეცნიერებას სხვადასხვა სახელი ჰქვია. ის კი არაა, ზოგჯერ ერთ ქვეყანაში სხვადასხვა სახელწოდებით არის ცნობილი. ამის საუკეთესო მაგალითია ნიდერლანდები, სადაც ეთნოლოგიური მეცნიერება ორი სხვადასხვა მიმდინარეობის - ამსტერდამისა და ლეიდენის სკოლაში - განსხვავებული სახელები აქვს - „კულტურული ანთროპოლოგია“ და „ევროპისგარეთა სოციოლოგია“.

უფრო მეტიც, კულტურის აღწერასა და ანალიზს ეთნოგრაფიის, ეთნოლოგიის, სოციალური და კულტურული ანთროპოლოგიის გარდა აწარმოებს აგრეთვე კულტურის სოციოლოგია და კულტურის ფილოსოფია.

„ამ მეცნიერების საზღვრებისა და მისი „გავლენის სფეროს“ მკვეთრად განსაზღვრის ცდა თავიდანვე უშედეგოა. ამ დისციპლინის ყოველი საგანი, მეთოდი, კვლევის სპეციფიკური ობიექტი, საველე და თეორიული სტრატეგია არსებითად განსხვავდება არა

მართო სხვადასხვა ქვეყნაში, სხვადასხვა მიმართულების – სკოლებში, არამედ სხვადასხვა მკვლევარებთანაც“²⁰.

სადღეისოდ დამკვიდრებული განმარტებით „ეთნოგრაფია მსოფლიო ხალხების, – ეთნოსების, – შესწავლელი საზოგადოებათმცოდნეობითი მეცნიერებაა, რომელიც უშუალოდ იკვლევს ხალხების წარმოშობისა და განსახლების საკითხებს, მათი ყოფისა და კულტურის საერთო და განსხვავებულ ფორმებს, გენეზისისა და განვითარების კანონზომიერებებს, კულტურულ-ისტორიულ ურთიერთობებს. ეთნოგრაფიის ძირითადი საგანია ხალხის ყოველდღიური ტრადიციული-ყოფითი კულტურის ნიშნები, რომლებიც ქმნიან მის ეთნიკურ იერსახეს. კულტურის ტრადიციული ფორმების შესწავლასთან ერთად ეთნოგრაფია იკვლევს მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხში დამკვიდრებული ზნე-ჩვეულებებისა და ტრადიციების, ქცევის ნორმების განმსაზღვრელ ფაქტორებს, ყოფის გარდაქმნის, თანამედროვე ეთნიკური პროცესების, ახალი ერების ფორმირების, გადმონაშთებთან ბრძოლის და სხვ. ეთნიკური ასპექტების შემეცნებით და პრაქტიკულ პრობლემებს“²¹. საზღვარგარეთულ მეცნიერებაში ხშირად ეთნოგრაფია, როგორც დესკრიფციული დარგი, თეორიული დარგის – ეთნოლოგიის, შემავსებელ მეცნიერებად არის წარმოდგენილი.

ეთნოლოგია სწავლობს ადამიანს, როგორც სოციალურ მოვლენას. შესწავლის ერთეული მისთვის არის ეთნოსი. საანალიზო მონაცემებს ეთნოლოგია კვლევისა და შედარებისთვის იღებს ეთნოგრაფიისაგან. ეთნოლოგია წარმოადგენს

---

21) ეთნოგრაფია, თბილისი, 1999. გვ. 6.

მეცნიერების განზოგადების ფაზას და განიხილავს განვითარების საერთო კანონზომიერებებს, რომლებიც დამახასიათებელია ზოგადი კულტურისათვის.

ტერიტორიული, ენობრივი, ეკონომიკური და პოლიტიკური საზოგადოება ქმნის ისტორიულ ფენომენს – ეთნიკურ კულტურას. კულტურა შეიძლება დახასიათდეს, როგორც საზოგადოების ორგანიზაციის სოციალური არსებობის შედეგი, რომელიც განსხვავდება ცხოვრების ბიოლოგიური ფორმისაგან. არსებობს სხვადასხვა ეთნიკური კულტურა თავისი სოციალური ნორმებით, ღირებულებებითა და სოციალური ინსტიტუტებით. არსებობს კულტურულ-ისტორიული ტიპი, რომელიც წარმოადგენს ყოველი კულტურის სპეციფიკურ სახეს. ამ კულტურათა წარმოშობას, განვითარებას და ურთიერთობას სწავლობს ეთნოლოგია. იგი შეისწავლის კულტურას, როგორც სოციალურ სისტემას საზოგადოების პრაქტიკასა და აზროვნებაში, რომელიც თავის თავში შეიცავს მატერიალურ, სულიერ, სოციალურ და ყოფით ასპექტებს. კულტურის შინაარსში მოისაზრება ადამიანის მთელი შემოქმედება.

ადამიანის გაჩენასთან ერთად დაიწყო სამყაროს ცვლილება და გარდაქმნა. ადამიანს არ შეუძლია იარსებოს, თუ არ შეიცნობს სამყაროს ანუ არ შეიცნობს თავის თავს, სხვა ადამიანებთან ურთიერთობას სხვადასხვა ფორმით. კულტურის კანონების საშუალებით ხდება ქცევის რეგულირება.

ადამიანი ერთდროულად არის კულტურის სუბიექტი – მისი შემოქმედი და თაობიდან თაობისათვის გადამცემი და ობიექტი – კონკრეტულ-კულტურულ გარემოში ჩამოყალიბებული

გარკვეული საზოგადოების წევრი-ინდივიდი. თაობისათვის სოციალური გამოცდილების გადაცემა და ასევე ამ გამოცდილების მიღება წინა თაობისაგან – არის ტრადიცია, ანუ ტრადიცია არის თაობების გაერთიანების ყველაზე ადრეული და ქმედითი საშუალება. ტრადიცია არის უშუალო, ის არ ითხოვს კანონით განმტკიცებას. ამაშია სწორედ მისი ძალა, მისი მდგრადობა. ტრადიცია უზრუნველყოფს საზოგადოების მდგრადობას, მაგრამ თავად არ არის სტატიკური – იგი განუწყვეთლივ იცვლება, ვითარდება, გადადის ერთი ფორმიდან მეორეში, და, რაც მთავარია, არ კვდება. მისი არსებობის ხანგრძლივობა განპირობებულია იმ თვისებით რომ, ყოველ მომდევნო ეპოქაში საზოგადოება მას თავისთვის მნიშვნელოვანი მოქმედი ელემენტებით ავსებს, ანუ კულტურული სტრუქტურები იცვლიან სოციალურ ტექსტურას. ყოველივე ეს ვლინდება ადამიანის, საზოგადოების შემოქმედებასა და ქცევის გარკვეულ ნორმებში. ეთნიკური კულტურის ტრადიციულობის შეწყვეტა, მახსოვრობის კვდომა ეთნოსთა გაქრობას იწვევს.

ყოველივე ამას სწავლობს სამეცნიერო დისციპლინა, რომელსაც დასავლეთში სოციალური ან კულტურული ანთროპოლოგია ეწოდება. „სოციალური ანთროპოლოგია, იგივე ეთნოლოგია - არის სოციოლოგიის განსაკუთრებული მიმართულება, რომლის კვლევის საგანია პრიმიტიული და ტრადიციული საზოგადოებები. ამერიკაში ამ მეცნიერებათა ერთობლიობას უწოდებენ კულტურულ ანთროპოლოგიას და მეტ პრიორიტეტს ანიჭებენ არა მატერიალური კულტურის

სახეს და ადამიანთა შორის ურთიერთობათა სისტემას, არამედ სულიერ სამყაროს. სოციალურ ანთროპოლოგიასთან შედარებით კულტურული ანთროპოლოგია ხასიათდება ისტორიზმით და კულტურის განვითარების მიმართ ინტერესით.

დროთა განმავლობაში ტერმინები „სოციალური ანთროპოლოგია“ და „კულტურული ანთროპოლოგია“, რომლებიც იხმარება ამ მეცნიერების აღსანიშნავად, – ზოგან შეერწყა ერთმანეთს და სინონიმად იქცა. ამავე დროს მოხდა სერიოზული შინაარსობლივი ცვლილებები: სოციალური (კულტურული) ანთროპოლოგია სწავლობდა უკვე არა მარტო პრიმიტიულ და ტრადიციულ საზოგადოებებს, არამედ მთელი კაცობრიობის კულტურის, მისი განვითარების ისტორიას. ამ მეცნიერების მიზანია აგრეთვე ადამიანის მთლიანი, ამომწურავი აღწერა. ამჟამად ეს მეცნიერული პროგრამა არის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მეტად განვითარებული და პროგრესირებადი მიმართულება ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა კორპუსში“²².

ეთნოლოგიის აკრძალვამ, რაზეც ზევით გვქონდა ლაპარაკი, ამ მეცნიერებას წმინდა ეროვნული ხასიათი მიანიჭა, ხოლო სიძველეების შესწავლამ და თანამედროვეობის ობიექტური შეფასების სათანადო დონეზე შეუძლებლობამ ვერ შექმნა განსაკუთრებული თეორიები ან მიმდინარეობები. მაგრამ მან არა მარტო ქართველ ერს არამედ კაცობრიობასაც შემოუწია უნიკალური მასალა ხალხის ყოფისა და კულტურის შესახებ.

ამჟამად, დროებითი კრიზისის დროს, ეთნოგრაფია საქართველოში თითქოსდა დაკნინდა, თუმცა მას კარგი პრაქტიკული

---

22) Пигалев А.И., Культурология, Волгоград, 1999, стр. 337.

და თეორიული მიღწევებიც ჰქონდა. ისიც საგულისხმოა, რომ დაუკმაყოფილებლობის გრძნობა ამ საკითხის გამო თვითეული ჩვენგანს მაინც ედო გულში ადრევე. აი მაგალითად, რას წერდა ცნობილი ქართველი ეთნოგრაფი, კავკასიოლოგი ალ. რობაქიძე: „მეცნიერების ამა თუ იმ დარგის განვითარების ახალი ეტაპი მუდამ გულისხმობს როგორც სამერმისო ამოცანებს, რომლებიც საზოგადოებრივი განვითარების მეტ-ნაკლებად შორეული პერსპექტივებთან არის დაკავშირებული, ასევე სადღეისო საკითხებს, რომლებიც განვითარების მიმდინარე ეტაპის ინტერესებიდან უშუალოდ გამომდინარეობენ.

ამ მხრივ ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიების განვითარების საპერსპექტივო გეგმაში სათანადო ადგილი უნდა დაეთმოს ეთნოგრაფიის თეორიის საკითხებს. არსებული ეთნოგრაფიული პუბლიკაციები... დესკრიფციის მაღალი დონის შედეგად, შეიცავენ უმდიდრეს აღწერილობით მასალას, რომელიც საკმაოდ მყარ ფაქტოლოგიურ ბაზას წარმოადგენს კულტურისა და ყოფის ამა თუ იმ ელემენტის გენეზისის, მისი განვითარების თანმიმდევრული საფეხურისა და თანამედროვე ყოფაში მისი სოციალური ფუნქციის შესწავლისათვის ზოგადი ეთნოგრაფიის თვალსაზრისით“²³.

ყოველ საზოგადოებას, განვითარების ყოველ კონკრეტულ ეტაპზე აქვს გარკვეული სოციალური ამოცანები და მიზნები, რომელთა გადაწყვეტა და განხორციელება, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია იმ იდეაზე, რომელიც საფუძვლად

23) რობაქიძე ალ., ეთნოგრაფია და თანამედროვეობა, კრებული: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა,

უდევს ამ საზოგადოების ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური სტრუქტურების ჩამოყალიბებას; აგრეთვე იმაზე, თუ სოციალურად მნიშვნელოვანი რომელი ქმედობა ხორციელდება საციალური პრაქტიკის პროცესში.

თუ სოციალურ პრაქტიკას საბოლოოდ მივყავართ საზოგადოებისათვის არასასურველ სოციალურ და ეკონომიკურ შედეგებამდე, ეს იმას ნიშნავს, რომ სოციალური პრაქტიკა ეწინააღმდეგება ამ საზოგადოების განვითარების ბუნებრივისტორიულ პროცესებს. გამოყენებული საშუალებები და იდეა, რომელიც მას უდევს საფუძვლად სოციალური განვითარების ობიექტური კანონების არაადექვატურია. ასეთ შემთხვევაში საზოგადოება აღმოჩნდება დეგრადაციის ან უძრაობის მდგომარეობაში და იწყება სოციალურ-ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური რღვევის სტადია.

იმავედროულად საზოგადოებაში სტიქიურად ამოქმედდება ისეთი ძალები, რომელთა დამანგრეველ მოქმედებას გაცილებით უარესი შედეგი მოჰყვება, ვიდრე ბუნებრივი სტიქიური ძალებით გამოწვეულს. ასეთ საზოგადოებაში ძლიერდება ადამიანის მართვის შესაძლებლობა, სოციალური უსამართლობა და უთანასწორობა.

ჩვენ ამგვარ საზოგადოებაში ვცხოვრობდით.

ახალ ეტაპზე გადასვლისას ახალი სოციალური აზროვნების ფორმირებისთვის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანაა საზოგადოების განვითარების, როგორც თეორიულად, ასევე პრაქტიკულად არსებული მითიური და უტოპიური შეხედულებების გადალახვა ანუ მეცნიერული ანალიზის გაძლიერება სოცია-

ლური და ეკონომიკური პროცესების მართვისას. ვფიქრობთ, ასეთ დროს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი როლი ეკისრება საზოგადოებრივ მეცნიერებებს.

უნდა ვაღიაროთ, რომ სულ ახლო წარსულში ამ მეცნიერებათა მართებული მნიშვნელობა საზოგადოების ცხოვრებაში სიტყვიერად იყო დეკლარირებული, საქმით კი -- იგნორირებული. უფრო მეტიც, ადმინისტრაციული, მბრძანებლური პრესის ქვეშ, ამ მეცნიერების ზოგიერთი დარგი (სოციოლოგია, სოციალური ფსიქოლოგია და ეთნოლოგია). როგორც აღვნიშნეთ, აკრძალულიც კი იყო. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ ჰუმანიტარულმა მეცნიერებამ ვერ შექმნა ჩვენში საზოგადოების რეგულარული გარდაქმნის, რეფორმის თეორია, ვერ წამოწია წინ ის ეკონომიკური, სოციალური, იურიდიული და პოლიტიკური მექანიზმი, რომლის საშუალებითაც საზოგადოებამ უნდა შეძლოს მუდმივი განახლება.

სადღეისოდ ისევ პრობლემად რჩება ჰუმანიტარული მეცნიერების მიმართ სახელმწიფოს დამოკიდებულების შეცვლა, უფრო მეტიც, სოციალურ-მითოლოგიურ შემოქმედებაზე უარის თქმა და მის ნაცვლად რეალური მეცნიერული ანალიზის დამკვიდრება. ეს პრობლემა მოიხსნება, თუ მეცნიერებას უკანასკნელი ადგილი არ ექნება მიჩენილი სახელმწიფოს განვითარებაში, თუ ვაღიარებთ რომ, მეცნიერების გარეშე ვერც ერთი მნიშვნელოვანი სახელმწიფო რეფორმა ვერ იქნება სრულყოფილი.

გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ სოციალური ექსპერიმენტები (ანუ ყოველი რეფორმა და კანონი) უნდა მომზადდეს

მხოლოდ მეცნიერულად გაანალიზებულ თეორიულ დასკვნებზე დაყრდნობით. მთავარია, მოვეშვათ სოციალურ მითოლოგიურ თვითშემოქმედებას როგორც თეორიულ, ისე პრაქტიკულ დონეზე. ჩვენ ეს უკვე გამოვცადეთ. 70 წლის მანძილზე უტოპიურ თეორიაზე დაყრდნობით „პრაქტიკულად“ ვაშენეთ როგორც კომუნიზმი, ასევე სოციალიზმი, თქვენ წარმოიდგინეთ, განვითარებული სოციალიზმიც კი. მაგრამ შედეგებმა დაგვანახა, რომ ეს ყოველივე იყო უაზრობა და ფანტაზიის სფერო, რამაც თაობები შეიწირა, როგორც ფიზიკურად, ასევე მორალურად.

მეცნიერულ საფუძველს მოკლებული მითიური შემოქმედება ანგრევს არა მხოლოდ სახელმწიფოს, არამედ სახელმწიფოებრიობასაც. ნაწილობრივ ასეთ სიტუაციაში აღმოვჩნდით დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ: სახელმწიფო სტრუქტურებში უმეტესწილად დეკლასირებული, სოციალურად ფუნქციადაკარგული არაპროფესიონალები ქარბოდნენ, რომლებიც, ეროვნულ ინტერესებს ამოფარებულნი, სინამდვილეში აყალბებდნენ ყოველივე ეროვნულს. კნინდება ადამიანის უფლებები – ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი რჩება თვითმარქვია ძალების ბედის ანაბარა და ეს ძალები მართავენ მის ბედს. ამის საპირისპიროდ კი დასავლური კაპიტალიზმი, რომელიც თავადაც არ არის სავსებით სრულყოფილი, ზრუნავს უპირველესად ადამიანზე, მკაფიოდ განსაზღვრავს მოქალაქისა და სახელმწიფოს ურთიერთ ვალდებულებებს. ახალ ეტაპზე გადასვლისას სახელმწიფომ ჩვენშიც, უპირ-

ველეს, ყოვლისა ადამიანს ამგვარი პირობები უნდა შეუქმნას და, ჩვენი აზრით, სწორედ მეცნიერულად გაანალიზებული პოლიტიკური სტრატეგიით უნდა გაუადვილოს ხალხს ახალ ეკონომიკურ სტრუქტურაზე გადასვლა. წინააღმდეგ შემთხვევაში მივიღებთ მოსახლეობის მკვეთრ სოციალურ განფენილობას და, რაც ყველაზე საშიშია, კორუფციას. ახალი სახელმწიფო სტრუქტურების ჩამოყალიბებას დასაწყისშივე ხშირად თან სდევს კრიმინალი და კორუფცია. თუ ისინი დროულად არ აღმოიფხვრა, შეიძლება ხელში დიდი ხნით შეგვრჩეს კრიმინალური და კორუმპირებული სახელმწიფო.

ამიტომ სახელმწიფო სტრუქტურის ჩამოყალიბების პროცესში, ყოველი ახალი რეფორმის თუ კანონის მიღებისას გათვალისწინებულ უნდა იქნას მეცნიერების მიერ გაანალიზებული რჩევები. ჩვენი აზრით, ამის გარეშე ვერ დავიცავთ დემოკრატიული სახელმწიფოს აღმშენებლობის უსაფრთხოებას. კანონების აბსტრაქტული განსჯით კი არ ყალიბდება, არამედ მათი შემუშავება არის დაკვირვების, ექსპერიმენტების და ანალიზის, ანუ მეცნიერების შრომატევადი მუშაობის შედეგი.

სახელმწიფოს, რომელიც ძველ სისტემას ახლით სცვლის და არა აქვს რეალური, პრაქტიკულად განხორციელებადი თეორიები, სჭირდება მრავალი პროფესიონალი. ამიტომ საზოგადოებრივი მეცნიერება, სხვა დისციპლინებთან ერთად, გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს. უსაფუძვლო, მეცნიერულად შეუსწავლელი პროცესები და ღრმად გაუანალიზებელი

რეკომენდაციები ანგრევს არა მარტო სახელმწიფოს, არამედ თითოეული ადამიანის მომავალს. ამას კი შეუძლია გამოუ-სწორებელი მორალური და მატერიალური ზიანი მიაყენოს საზოგადოებას.

თუ სახელმწიფოში მეცნიერთა და პოლიტიკოსთა მარ-თებული იდეების შერწყმა არ მოხდა, სახელმწიფო დიდხანს ვერ აიცილებს თავიდან კრიზისს. თუ სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა თეორიულად არ დაეყრდნო სწორ მეცნიერულ ანალიზს, ასეთი იდეა პრაქტიკულად გახდება არასამართლებრიობის და ანარქიის საფუძველი.

ოპტიმალურ ეფექტს მხოლოდ მეცნიერულად გაანალი-ზებული სოციალური და ეკონომიკური რეფორმები გვაძლევს. მეცნიერის, როგორც პროფესიონალის, ვალია შეძლების-დაგვარად შეასრულოს თავისი მოქალაქეობრივი ვალი ერის წინაშე.

დღეს ქართველი მეცნიერები ცდილობენ ეთნოგრაფია ეთნოლოგიას მიუახლოვონ და ამით მას პრაქტიკული დანიშ-ნულება მიანიჭონ ახალი დემოკრატიული სახელმწიფოს აღმშენებლობის გზაზე. უნდა გაიხსნას აქამდე შეზღუდული მიმართულებები. გარდა წმინდა მეცნიერული ანალიზისა, მას უნდა ჰქონდეს პრაქტიკული გამოყენებითი მნიშვნელობაც სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვა აქტუალური პრობლემების გადასაწყვეტად. თანამედროვეობამ მოითხოვა ეთნოლოგიური სკოლის ბრწყინვალე მონაპოვარის საფუძველზე, დროის მოთხოვნათა შესაბამისად, დარგის პრაქტიკული ღირებულების და პროგნოზირებადი ხასიათის წინ

წამოწევა, მიმდინარე ცხოვრებისა და საკითხების გადაჭრაში აქტიურად ჩარევა.

ახალმა სოციალურმა აზროვნებამ უნდა ჩამოაყალიბოს თეორიული და პრაქტიკული საფუძვლები, რომლებიც საზოგადოებას სოციალური დეზორგანიზაციიდან სოციალურ წესრიგთან მიიყვანენ.

ETHNOGRAPHY OR ETHNOLOGY?

The scientific discipline known in the former Soviet Union as ethnography was, in fact, analogous to social and cultural anthropology. At that time the state had no need of ethnography, since back in the 1930s it had been officially denounced as a "bourgeois pseudo-science" and thus actually forbidden. So, ethnography was practically reduced to empirical description of the population's traditional culture and the way of life. There were also political reasons: prohibition of ethnology automatically banned theoretical research in this area.

Thus, the term ethnography came to imply systematized description of field data. Everything concerning issues of nationality and ethnicity became the domain of specialists in Marxism-Leninism and experts in the history of the communist party. This was a convenient way of developing Soviet ideology without let or hindrance and served the idea of the formation of a united Soviet People. Soviet ethnography became a branch of historic research, so it is small wonder that it could not advance theories of its own, which could have been instrumental in carrying out reforms in society that was in transition to the new way of life. It was totally inadequate to the task of addressing the problems of national ideology. Lenin's theory on nation, which was not an independent concept, but, in fact, another step in the development the class theory, contained the idea of mankind as a totality without subdivision into separate nationalities. Influenced by Marx, Lenin predicted disappearance of ethnicity and formation of one world nation. Today it is abundantly clear that the Marxist ideas of Lenin have petered out.

The idea of merging nations with one another or ethnic assimilation was the basic concept of socialism, which was expected to necessarily turn into reality without any difficulties after the "liberation of nations". But during the period of Lenin's rule, the state, its policy-makers and functionaries had no time for "profound analysis and practical actions" in this area: the young Soviet state was fighting against its enemies inside and outside the country and it was only on its way to formation.

However, Stalin was a supporter of the nations being distinguished from one another. He turned national distinctions into a means of political manipulations. From the 1930ies ethnology was not only forbidden, but practically carried out the "correction" of national tasks. Many schools of the ethnic groups without status were closed, as ethnic deportations had begun.

Soviet ideologists started implementing Stalin's policy of Russification or rather the rhetoric of "the elder and the younger brothers", that in practice promoted chauvinism. This ideology was based on ethnicity. The Russians were the "elder brother" and all the other peoples of the Soviet Union were the "younger" ones. They all were understood as being of the same age, like twins, and were, therefore, subjected to equal pressure. But among them the peoples without status, i.e. small ethnic groups and ethnic minorities were in the worst conditions.

Stalin's national policy was continued by Nikita Khrushchev, who passed this idea of assimilation of the country's entire population under the term of "the Soviet People" over to Leonid Brezhnev. But the Soviet ideology gradually lost its strength and in the "epoch of developed socialism" dropped the idea of ethnoassimilation, excluding it from the concept of the "Soviet People" which now had

come to mean only unification of working classes under the umbrella of common property, economy, socio-political and cultural Marxist-Leninist ideology and ideas of communism. It was a system of international unity of socialist nations which by the means of forced assimilation was expected to eliminate ethnicity as such and to form a new "Soviet People" without ethnicity, though the Russians retained their leading role in it.

Understandably, the 70 years of relentless communist rule produced a peculiar Soviet culture, with its own festivals, symbols, etc., and formed the so-called "Homo Sovieticus", with its definite and yet indefinite ideology - the Soviet culture as a traditional culture was an antiethnic, anti-traditional culture devoid of any sense.

With the collapse of the Soviet Union it became clear that ethnicity is quite a serious and sometimes a hazardous phenomenon. The fathers of the Soviet ideology tried their best to avoid ethnic tension or suppress it. But, of course, it cannot be avoided by artificial interference, enforcement of assimilation, unification and formation of a united nation fraught with contradictions.

The years of suppression of ethnic identity or, rather, national ideology generated the opposite process. With the collapse of the Soviet Union ethnic self-awareness became stronger with every passing day and took a nationalist form. Now ethnicity came to the fore and became a predominant factor which was largely used by a variety of nationalist leaders who manipulated national ideas to their advantage. An interesting fact is, that even historians, philologists and ethnographers became involved in ethnoconflicts among politicians. And small wonder, because they, as professionals, were much better versed in the values of national culture. But their political immaturity led their movements from slogans to open conflicts.

Creation of an international state still remained only at the level of slogans, because it lacked the main basis: democracy and civil society. Such state ideology and science created situations that dispelled many romantic myths. Search for scientifically founded ways of rescuing nations, ethnic groups and minorities was of little help. On the contrary, many ethnic groups, especially the so-called small nations were pushed on the way of degradation: they abandoned some markers of their culture, first of all - their native language. So the friendship of all the peoples of the USSR and their brotherly union under the conditions of socialism actually turned into disunion and gave ground to escalation of ethnic conflicts.

In the Soviet Union ethnography became a branch of historical sciences whose theoretical basis was the historical materialism advanced by Marx and Engels. As the Soviet ethnography was a branch of historical science, it is not surprising that it was stunned and devoid of any possibility to put forward and advance its own theories that could be useful for carrying out reforms in a society undergoing a transition to a new way of life. Research into the contemporary way of life was fragmentary. Its method was only descriptive, that in some measure impeded the development of theoretical thought. There were also no conditions to analyse objectively the described events. In those years scientists had to obey orders from the "higher" governmental structures and were forced to write about the contemporary events under the pressure of the "partocracy", while true analyses were made only among friends and were popularly described as "orations in the kitchen".

Ethnographic analysis of contemporary processes had several stages. First it concentrated on the cultural aspects of life of the people under study. In the 1920-30ies the Bolshevik

party set practical tasks "to form a communist order" and "the backward" Soviet people began to study modernity. Then in the 1940ies the aim was to study the way workers and peasants lived. This trend gained momentum in the 1950ies and the early 1960ies.

From the 1930ies on, studies of the new socialist culture also began in Georgia. This task was mainly carried out in one village, a collective farm (kolkhoz), an industrial organization or a factory as an example. The data were analysed under the guiding principle to denounce everything old and traditional and to promote the "new traditions" as an embodiment of the victory of the socialist way of life. For example, it was said that collective farming changed the old interests of the parties in marriage, the expenses incurred by the wedding, etc. The change of the role of women was considered in the light of the equality of rights of women and men in the public, economic and family life, etc.

Accordingly, ethnographic data were recorded and studied (strange as it may seem today) using a collective farm team as a unit based on the industrial principle, mainly united neighbours. This unit rested not only on working relations, but also on those of everyday life. The researchers, however, concluded that it was a case of unification on the collective farm work principle and kinship played no role in its formation.

Modern material culture (clothes, houses, etc.) was also an object of studies of Soviet ethnographers. Everything progressive (for example, a wide spread of the trend to wear European clothing) was considered as an achievement of socialism, while the natural way of development was totally ignored, as if the replacement of the traditional national costume by European attire, or the modernization of houses were

the processes that took place only in the Soviet Union.

This situation was caused by the Soviet ideological programme, which was dictated from the centre and the main idea of which was the formation of a new society - that of the Soviet people. At the same time, the existence of specific ethnic features with some peoples was also considered.

Georgian ethnographers succeeded, to a greater or lesser degree, to dodge these directives. They tried to study together with the traditional ways of life, exercising a historic approach to account for the changes in the life style of the people in and their culture.

After the 1960ies, less attention was paid to the modern life style in Georgia. A new wave of studies was initiated by the November 24, 1975 Resolution of the Central Committee of the Communist Party of Georgia "Strengthening The Fight against Pernicious Traditions and Rites". This decision activated studies of the part traditions play in modern life. Various recommendations were considered against the so-called "harmful survivals" in the process of socialist development and at the same time the place of progressive folk traditions in the new socialist-minded person was analysed. But before the scientists had time to study the problem, the government took several measures against the so called "pernicious traditions" with a view to saving good old traditions and forming new ones that would be suitable to the norms of the new society. The rites that did not conform to the Soviet socialist life style were considered as harmful and were to be exterminated. In spite of this directive, the Georgian ethnographers in the works published in the series "Tradition and Our Time" presented serious ethnological research concerning theoretical challenges in the study of people's traditional way of life and stated that the ethnic features,

conditioned by the historical, economic and social traditions and the character of the Georgian people had not been taken into consideration in the legislation of the Republic.

All the above does not mean that this was the first attempt to carry out profound and scrupulous ethnological research in Georgia. There had been numerous earlier works whose theoretical level was on a par with that of the world ethnological science. But sometimes the "Soviet Ethnography" journal published absurd material whose authors alleged that in the regions outside Russia proper there was a regrettable shortage of good scientists, their works were only of descriptive character and therefore it was advisable to hand the field data collected in outlying regions of the USSR over to Russian "great scientists for making theoretical conclusions".

Some representatives of the leaders of the former Soviet (Russian) ethnographical school bore others a grudge and would not admit that the conflicts on the territory of Soviet Union partly were caused by such scientists as they were. The times when the centre - Moscow issued peremptory directives without considering that the social or political processes in each Soviet Republic were, rather, the subject of research for local scientists living and working in those regions, were gone. It was necessary now to reform the whole discipline.

In the beginning of the century Georgian ethnographic school was formed on the principle of commonly accepted ethnology, but the process of its development was interrupted.

Times changed in the former Russian Empire. Ethnology was not allowed to develop by the Bolshevik rule for the reasons we have already explained. Under such circumstances it was convenient to develop the Soviet ideology without let or hindrance which also served the idea of the formation of a united Soviet People.

Sixty years in isolation behind the iron curtain was enough to turn ethnology into the Soviet ethnography.

For the above reasons ethnography as a branch of science in the Soviet understanding of the term could not form a theory of reconstruction of society. It looks utterly helpless in its attempts to answer the questions of national ideology. Therefore, after the collapse of the Soviet Union it is difficult for the newly formed states to develop without excesses.

Ethnology, cultural and social anthropology now have as their main goal to study the history of development of cultures, the changes in this process, describe man in whole. Addressing these problems will necessarily involve study of the other problems, too. This science has been developing for a long time. General ethnography was also very important. The theoretical analysis and the results of the research made by foreign scientists are useful not only for the understanding the processes of further development of societies, but also for the needs of the state. Thus every ethnologist, every cultural and social anthropologist is now on the state service. Georgia has no need of Soviet ethnography that is no longer considered as a prestigious science.

It is time not only to change the name of the discipline - ethnography for ethnology -, but in fact to give our ethnology a sound scientific foundation. Especially so, where these branches are considered as close but not equal ones.

Currently Georgian scientists are trying to merge ethnography with ethnology and thus to give this discipline a practical meaning. A new social mentality is called upon to form such a theoretical and practical basis, that will lead society from social disarray to social order.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. „1975 წლის 24 ნოემბრის დადგენილება მავნე ტრადიციებისა და ჩვეულებების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების ღონისძიებათა შესახებ“ გაზ. „კომუნისტი“, 1975 წ. ნოემბერი.
2. ეთნოგრაფია, თბილისი, 1999.
3. კეკელია მ., ეროვნული ტრადიციების სოციალური ფუნქცია, თბ., 1989.
4. ლენინი ვ.ი., თხზულებანი, ტ. 22
5. მელიქიშვილი ლ., ტრადიციული საქორწინო წეს-ჩვეულებების სტრუქტურის ანალიზი და ინოვაცია, სერია: „ ტრადიცია და თანამედროვეობა“, №17, თბ., 1986.
6. რობაქიძე აღ., ეთნოგრაფია და თანამედროვეობა, კრებული: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, ტ. V, თბ. 1977.
7. რობაქიძე აღ., ქართული ტრადიცია და ცხოვრების წესი, თბ., 1981.
8. რუხაძე ჯ., რეცენზია თ. ცაგარეიშვილის სადოქტორო დისერტაციაზე „ტყუთსარგებლობის ეთნოეკოლოგიური კულტურა საქართველოში“, თბ., 1999.
9. ჩიტაია გ., ეთნოლოგიური შენიშვნები. 1. სვანური საკურცხილ, „საქართველოს მუზეუმის მოამბე“, ტ. II, ტფილისი 1924 წ.
10. ჩიტაია გ., ქართული ეთნოლოგია, მიმომხილველი, ტ. I, თბილისი, 1926.
11. ჩიტაია გ., ქართული ეთნოლოგიის ძირითადი ამოცანები, 1925 წ, ხელნაწერი, ინახება გ. ჩიტაიას სახ. ეთნოგრაფიის კაბინეტში, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში.
12. ცაგარეიშვილი თ., მოხსენება: „გ. ჩიტაიას დაბადების 105 წლისთავი“, გ. ჩიტაიას დაბადების 105 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია, თბ. 1995, (ხელნაწერი).

- 13 Брежнев Л.И., Ленинским курсом, М., 1978 г., 83. 100.
- 14 Бриус Аллин, Учебные программы по урегулированию этнических конфликтов в бывшем Советском Союзе, в кн.: Национальная политика в Российской Федерации, Материалы международной научно-практической конференции, М., 1993.
- 15 Бромлей Ю.В., Очерки теории этноса, М., 1983.
- 19 Грехем Л., (США), Устойчива ли наука к стрессу?, в журн: Вопросы истории, естествознания и техники, № 4, 1998.
- 20 Ионин Л.Г., Социология культуры, М., 1966.
- 21 Пигалев А.И., Культурология, Волгоград, 1999.
- 22 Робакидзе А.И., Пути развития грузинской этнографии, Тбилиси, 1983.
- 23 Современные этнические процессы в СССР, М., 1975.

ს ა რ ო მ ე ნ ი

ეთნოგრაფია თუ ეთნოლოგია	3
Ethnography or Ethnology (summary)	58
გამოყენებული ლიტერატურა	66

წიგნი დასაბეჭდად რეკომენდირებულია
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს დადგენილებით
(ოქმი № 2) 2000 წლის 24 მარტი